

60. PUŁK PIECHOTY WIELKOPOLSKIEJ W WOJNIE POLSKO-SOWIECKIEJ 1919-1920

60. pułk piechoty wielkopolskiej wywodzi się bezpośrednio z oddziałów powstańczych Grupy „Leszno”, które rozkazem Dowództwa Głównego w Poznaniu z 6 marca 1919 roku zostały przemianowane na 6. pułk strzelców wielkopolskich. Jego dowódcą mianowano porucznika doktora Bernarda Śliwińskiego, dotychczasowego dowódcę Grupy „Leszno”. Pułk liczył 3 020 żołnierzy i wszedł w skład nowo utworzonej 2. Dywizji Strzelców Wielkopolskich¹.

6. pułk strzelców wielkopolskich 15 marca 1919 roku składał się ze sztabu² oraz I batalionu³, II batalionu⁴, III batalionu⁵, IV batalionu⁶ i oddzia-

---

¹ E. Śliwiński, *Południowo-zachodnia Wielkopolska w powstaniu 1918/1919 roku*, Leszno 2019, s. 77.

² Dowódca – por. dr Bernard Śliwiński, adiutant – sierż. Stefan Mądrach, kwatermistrz – Edward Potworowski, oficer wywiadowczy – sierż. Witold Tułodziecki, oficer łączności – plut. Wiktor Szwein, dowódca taboru – sierż. Stanisław Kosiński, oficer do zleceń – sierż. Kazimierz Nowakowski, oficer płatnik – sierż. Kazimierz Peizert, oficer gospodarczy – sierż. Roman Kuberkiewicz, kierownik kancelarii – sierż. Jan Jackowski, oficer ewidencyjny – sierż. Antoni Kosiński, lekarz pułku – lek. med. Dezydery Weis, sądownictwo – mec. Wiktor Rospondek, kapelan pułku – ks. Stanisław Namysł.

³ Dowódca – ppor. Józef Wróblewski, adiutant – sierż. Stanisław Błażejowski, lekarz – lek. med. Mieczysław Nowakowski, 1. kompania – sierż. Leon Włodarczak, 2. kompania – sierż. Władysław Andrzejewski, 3. kompania – sierż. Jan Piko 1. kompania ckm – sierż. Wacław Kotecki.

⁴ Dowódca – ppor. Adam Kocur, adiutant – sierż. Alfons Dziecioł, lekarz – lek. med. Józef Kosowski (Kossowski), 4. kompania – sierż. Antoni Sobecki, 5. kompania – sierż. Wawrzyn Wozignój (w latach trzydziestych XX wieku zmienił nazwisko na Wozimirski), 6. kompania – sierż. Marcin Talarczyk, 2. kompania ckm – sierż. Leon Szulc.

⁵ Dowódca – ppor. Stanisław Sikora, adiutant – sierż. Bronisław Sobański, lekarz – lek. med. Antoni Wilkowski, 7. kompania – ppor. Józef Furmanek, 8. kompania – sierż. Adam Gierowski, 9. kompania – plut. Roman Włodarczak, 3. kompania ckm – sierż. Józef Sikorski.

⁶ Dowódca – ppor. Franciszek Szyszka, adiutant – sierż. Wojciech Dombek, lekarz – lek. med. Jerzy Kolasiński, 10. kompania – ppor. Edward Bączkowski, 11. kompania – sierż. Leon Borowicz, 12. kompania – sierż. Stefan May, 4. kompania ckm – sierż. Marcei Wojciechowski.

łów specjalnych⁷. Do końca lipca 1919 roku pułk pozostawał na froncie powstańczym w okolicy Leszna, a następnie przeszedł do odwodu Dowództwa Głównego w rejon Kościana⁸.

19 czerwca porucznika B. Śliwińskiego mianowano kapitanem, a dwa dni później majorem. W Kościanie 9 sierpnia generał Józef Dowbor-Muśnicki wręczył pułkowi sztandar ofiarowany przez Potworowskich z Goli⁹. W końcu sierpnia pułk przeszedł na front zachodni w rejon: Zbąszyń-Lwówek-Kwilicz. W październiku przetransportowany został przez Nowy Tomyśl-Pniewy do Żnina, gdzie przygotowywał się do operacji rewindykacyjnej terenów przyznanych Polsce traktatem wersalskim. 19 grudnia zluzował 5. pułk strzelców wielkopolskich, zajmując dwoma batalionami linię frontu na północny-wschód od Inowrocławia. III batalion pozostał w odwodzie w Inowrocławiu¹⁰.

W procesie scalania wszystkich sił zbrojnych Rzeczypospolitej w jednolite Wojsko Polskie, 7 stycznia 1920 roku 6. pułk strzelców wielkopolskich został przemianowany na 60. pułk piechoty wielkopolskiej (60. pp.), a 2. Dywizja Strzelców Wielkopolskich na 15. Dywizję Piechoty Wielkopolskiej (15. DP), której dowódcą od 25 czerwca był pułkownik Albin Jasiński. W jej skład weszły: 59. pułk piechoty, 60. pułk piechoty, 61. pułk piechoty i 62. pułk piechoty. Od 20 stycznia 60. pułk piechoty brał udział w rewindykacji ziem przyznanych Polsce traktatem wersalskim, zajmując: Bydgoszcz, Świecie, Koronowo i Tucholę. Po zakończeniu rewindykacji, na początku

⁷ 1. kompania zapasowa – ppor. Paweł Thomas, 2. kompania zapasowa – ppor. Stanisław Michalski, kompania jarocińska – ppor. Jan Karolczak, szkolna kompania podoficerska – ppor. Ignacy Owczarek, szkolna kompania ckm – ppor. Mieczysław Olenderczyk.

⁸ B. P o l a k, *Front południowo-zachodni Grupa „Leszno” Powstania Wielkopolskiego 1919 r.*, Kościan 1971, s. 19-52; *Wojsko Wielkopolskie 1919 r.*, cz. 1. *Wybór dokumentów wojskowych*, oprac. B. Polak, Koszalin 1985, dok. Nr 1, s. 62-63; P. B a u e r, *Orężny czyn społeczeństwa polskiego ziemi gostyńskiej w 1919 roku*, [w:] S. J a n k o w i a k, P. B a u e r, *Ziemia gostyńska w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919*, Gostyń 1989, s. 82-87; J. W a r z y n i a k, *Pawłowice i gmina Krzemieniewo w powstaniu wielkopolskim 1918-1919*, Krzemieniewo-Leszno 2007, s. 30. Informacja o zmianie nazwiska Wozignój na Wozimirski: R. K o ł o d z i e j c z a k, *Antoni Sobecki (1878-1953) – dowódca kompanii piaskowskiej w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Przyczynek do biografii*, „Rocznik Gostyński” 2019, nr 6, s. 76.

⁹ E. Ś l i w i ń s k i, *Południowo-zachodnia Wielkopolska...*, s. 82; t e n ż e, *Śliwiński Bernard Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*, red. J. Karwat i M. Rezler, Poznań 2018, s. 363.

¹⁰ B. S m o l e ń, *Zarys historii wojennej pułków polskich 1918-1920. 60 Pułk Piechoty*, Warszawa 1930, s. 13-14; E. Ś l i w i ń s k i, *Południowo-zachodnia Wielkopolska...*, s. 112. Rozkazy Dowództwa Głównego w Poznaniu z 13 i 25 lipca 1919 roku w sprawie zluzowania 6. pułku strzelców wielkopolskich.

lutego, 60. pułk piechoty skoncentrował się w rejonie Koronowa, a następnie przeszedł do Bydgoszczy¹¹.

Na froncie wschodnim

W tym czasie narastało zagrożenie na froncie wschodnim. Rosja bolszewicka, po zwycięstwie w wojnie domowej, zwróciła główną uwagę w kierunku zachodnim, zamierzając przenieść żągiew rewolucji do Europy. Front przeciwpolski, traktowany w 1919 roku jako drugorzędny, stał się frontem głównym. Od początku 1920 roku Rosja zwiększała na nim liczbę swoich wojsk. W tej sytuacji strona polska również zaczęła przerzucać na front wschodni kolejne oddziały, także 15. Dywizję Piechoty¹².

Na początku marca 15. Dywizja Piechoty trafiła w rejon Krasne-Złoczów-Brody. 8 marca 60. pułk piechoty wyruszył z Bydgoszczy czterema transportami kolejowymi na front wschodni przez Toruń, Kutno, Sandomierz, Lwów do Brodów. Następnie 22 marca marszem pieszym udał się w rejon zakwaterowania do Radziwiłłowa. 1 kwietnia majora B. Śliwińskiego awansowano do stopnia podpułkownika.

15. Dywizja Piechoty początkowo znajdowała się w odwodzie Naczelnego Wodza, lecz wkrótce weszła w skład 2. Armii (utworzonej 8 marca) generała brygady Antoniego Listowskiego i przerzucona została w rejon Szepetówka-Sławuta. Na początku kwietnia w okolicy Sławuty przetransportowano 60. pułk piechoty. Dowództwo pułku było w Peremyszu, I batalion w Sławucie, II batalion w miejscowościach Łóżeńiówka-Peremyszl, a III batalion we wsi Janószówka¹³.

Naczelnny Wódz, Józef Piłsudski, chcąc skutecznie zabezpieczyć Polskę przed eksportem rewolucji, zamierzał kontynuować swoje plany federacyjne. Przygotowując się do ofensywy na Ukrainie, zyskał poparcie rządu polskiego, który postanowił wspierać utworzenie niezależnego państwa ukra-

¹¹ *Album Dziesięciolecia Okręgu Korpusu Nr. VII*, Poznań 1932, s. 67-68; *Rewindykacja Pomorza i Wielkopolski 1920 r. Wybór dokumentów wojskowych*, oprac. B. Polak, Koszalin 1999.

¹² G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920 działania bojowe. Kalendarium*, Koszalin 1990, t. 1, s. 158-168; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne podczas wojny polsko-sowieckiej (styczeń 1919 r. – październik 1920 r.)*, [w:] *Wojna o wszystko. Opowieść o wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920*, red. W. Sienkiewicz, Warszawa 2010, s. 50-54.

¹³ *Bitwa o Ukrainę 1 I – 24 VII 1920. Dokumenty operacyjne. Część I (1 I – 11 V 1920)*, opr. pod kierunkiem M. Tarczyńskiego, Warszawa 2016, s. 339, *Przygotowania obronne na Froncie Wołyńskim*, Naczelne Dowództwo WP, Warszawa, 18 III 1920 r., a także s. 541, *Dyslokacja oddziałów 2 Armii z dnia 10 IV 1920 r.*, Dowództwo 15. DP oraz XXIX BP w Sławucie; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 15; E. Ś l i w i Ń s k i, *Śliwiński Bernard Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Powstania...*, s. 363; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 54.

ńskiego. 21 kwietnia 1920 roku podpisana została przez Józefa Piłsudskiego i Symona Petlurę – przewodniczącego Dyrektoriatu Ukraińskiej Republiki Ludowej umowa sojusznicza między Polską a Ukrainą. Jako przyszłą granicę obu państw określono linię rzek Zbrucza i Horynia. 24 kwietnia podpisano w Warszawie konwencję wojskową, która stwierdzała zaistnienie sojuszu wojskowego i podporządkowywała wojska ukraińskie Naczelnemu Dowództwu Wojska Polskiego. Konwencja ustalała, że wszelka zdobycz wojenna polskich oddziałów, z wyjątkiem ruchomej (uzbrojenia), należy do państwa ukraińskiego¹⁴.

W połowie kwietnia armia polska została postawiona w stan gotowości. Do działań na Ukrainie wyznaczono 2., 3. i 6. Armię, łącznie ponad 60 000 żołnierzy. 17 kwietnia Sztab Generalny Wojska Polskiego wydał rozkaz zajęcia w ciągu tygodnia wysuniętych pozycji. 21 kwietnia 15. Dywizja Piechoty została przesunięta w pobliże linii frontu i zajęła stanowiska wzdłuż rzeki Słucz na linii: Korostki-Majdan-Łodzianówka¹⁵.

Rosjanie w połowie kwietnia na całym froncie przeciwpolskim skoncentrowali około 90 000 żołnierzy. Najslabszym punktem w ugrupowaniu wojsk Armii Czerwonej na Froncie Południowo-Zachodnim był węzeł kolejowy i drogowy Koziatyn. Jego opanowanie skutkowało rozdzieleniem frontu na dwa odizolowane rejony zajmowane przez 12. i 14. Armię. Celem działań sił polskich miało być przeprowadzenie koncentrycznego uderzenia na wybrane punkty i szybkie przeniesienie działań na tyły wojsk sowieckich. Miało to osiągnąć przez wykonanie głębokiego zagonu kawaleryjskiego i opanowanie Koziatyna przy równoczesnym natarciu wydzielonych grup piechoty na Żytomierz i Berdyczów¹⁶.

Według dyspozycji Naczelnego Dowództwa WP z 17 kwietnia 2. Armia i Grupa Operacyjna generała Śmigłego-Rydza miały zdecydowanym atakiem przełamać front bolszewicki w swoich strefach działań. 2. Armia (15., 13. DP, ukraińska 6. DS.) w pierwszym dniu operacji ma 15. Dywizją Piechoty i dywizją ukraińską osiągnąć linię rzeki Teterew z przedmościem w Cudnowie i wysuniętym oddziałem na wysokości Michajlenek. Do przełamania frontu 15. DP winna użyć tylko części sił, a reszta miała masze-

¹⁴ G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 22; M. K l i m e c k i, *Od wojny do sojuszu. Alians polsko-ukraiński z 1920 roku*, [w:] *Wojna o wszystko. Opowieść o wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920*, red. W. Sienkiewicz, Warszawa 2010, s. 200-205. Rozmowy polsko-ukraińskie (z Ukraińską Republiką Ludową) trwały od 9 grudnia 1919 roku; A. G a r l i c k i, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Kraków 1988, s. 339-340.

¹⁵ W składzie 2. Armii znalazła się także, na mocy konwencji wojskowej z 24 kwietnia, ukraińska 6. Dywizja Piechoty ppłk. Bezruczko (była na etapie organizacji); L. W y s z c z e l s k i, *Kijów 1920*, Warszawa 1999, s. 61; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 15.

¹⁶ T. K u t r z e b a, *Wyprowadzenie kijowska 1920 roku*, Warszawa 1937, s. 93; L. W y s z c z e l s k i, *Kijów 1920...*, s. 58-75.

rować zwartą kolumną. Jeden pułk piechoty winien załadować się na kolej w Szepietówce i dotrzeć przed Cudnów, a następnie wysunąć się do przodu¹⁷.

Przygotowano nowe miejsca postoju. Dla 15. DP wyznaczono Połonne, położone około 50 km na wschód od Sławuty. Dowódca dywizji rozkazał, aby w dniu przejścia do walki wszystkie oddziały miały sześciodniowy zapas prowiantu, a każdy żołnierz pułku piechoty po 120 naboju i 2 ręczne granaty. 19 kwietnia 60. pułk piechoty pobrał prowiant i amunicję i 21 kwietnia przesunął się w rejon Połonnego, zajmując stanowiska wyjściowe na linii Korostki-Majdan-Łodzianówka, wzdłuż rzeki Słucz¹⁸.

Ofensywa na Ukrainie

25 kwietnia o godzinie 3.20 rozpoczęła się polska ofensywa, zapoczątkowana natarciem 5. pułku piechoty z 1. Dywizji Piechoty Legionów. Opór przeciwnika był słaby. Jego wojska nie obsadzały ciągłej linii frontu, lecz dozorowały go przez patrole niezdolne do podjęcia zorganizowanej walki. Wycofywały się na wschód. 15. Dywizja Piechoty wyruszyła 25 kwietnia do natarcia z podstaw wyjściowych w miejscowości Miropol nad rzeką Słucz. Maszerowała po obu stronach linii kolejowej Połonne-Berdyczów-Koziatyn. Miała zadanie opanowania Berdyczowa i zepchnięcia wojsk przeciwnika w kierunku Koziatyna¹⁹.

60. pułk piechoty, bez I batalionu, który został w odwodzie 2. Armii, działał w składzie kolumny generała Anatola Kędzierskiego. Nacierający w pierwszej linii III batalion przełamał opór wroga, tak że reszta pułku nie rozwijając nawet swych kolumn, ruszyła w pościg i o godzinie 14.30 zajęto Cudnów nad rzeką Teterew. Tutaj 60. pułk piechoty w całości przeszedł do odwodu armii²⁰. 15. Dywizja Piechoty nie napotykając poważniejszego oporu, dotarła 26 kwietnia w całości do rzeki Teterew. Następnego dnia rozpoczęła natarcie na Berdyczów, przewidując ciężkie walki o miasto. Okazało

¹⁷ *Bitwa o Ukrainę...*, cz. I, s. 692, *Dyspozycja operacyjna do ofensywy na Ukrainie*, Naczelne Dowództwo WP, Warszawa, 17 IV 1920 r.

¹⁸ *Bitwa o Ukrainę...*, cz. I, s. 570, *Miejsca postoju dywizji w obrębie 6, 2 i 4 Armii*, Naczelne Dowództwo WP, Warszawa, 12 IV 1920 r. oraz s. 630-631, *Rozkaz przygotowawczy na wypadek przejścia do walki ruchomej*, Dowództwo 15. Dyw. Piech. Wielkopolskiej, Kwatera sztabu, 14 IV 1929 r. Amunicja w kompaniach – po 120 naboju i po 2 granaty przy żołnierzu (w taborze po 80 naboju i po 2 granaty), po 5 000 na ckm (w taborze po 3 000), po 2000 na lkm (w taborze po 2 000) i po 1 000 naboju na rkm Lewis (w taborze po 1 000) oraz s. 682. *Rozkaz operacyjny Nr 26*, Dowództwo 15. DP z 16 IV 1920 r. Tu informacja, że dowódca XV Brygady Artylerii, gen. ppor. Anatol Kędzierski, i płk Tadeusz Gałecki – dowódca XXX BP zostali zastępcami dowódcy 15. DP; B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 15.

¹⁹ L. W y s z c z e l s k i, *Kijów 1920...*, s. 76-87; A. S m o l e ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 60-64.

²⁰ B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 15.

się jednak, że były tu niewielkie siły. Rosjanie nie stawiając większego oporu, opuścili miasto i wycofali się w kierunku Koziatyna. Berdyczów zajęto o godzinie 17.00. Po obsadzeniu miejscowości większość swoich sił dywizja skierowała do działań na Koziatyn. Wkroczone tam 28 kwietnia rano. Nie udało się jednak doprowadzić do okrążenia większych sił rosyjskich. W tym czasie 60. pułk piechoty, jako odwód armii, przybył 28 kwietnia do wsi Hołubek, a nazajutrz dotarł do Berdyczowa, gdzie pozostał przez kilka dni²¹.

Zdobyto wyznaczone cele, ale rosyjska 12. Armia zdołała uniknąć okrążenia i wobec uchylania się od decydującej walki mały szanse na jej rozbicie i wyeliminowanie. Jedynym sukcesem było wyrzucenie nieprzyjaciela poza ważną dla niego magistralę kolejową Korosteń-Winnica. Naczelnym Wódz J. Piłsudski zdecydował się ostatecznie na kontynuowanie marszu na Kijów, mając nadzieję, że Rosjanie podejmą się uporczywej obrony miasta i zaistnieje szansa stoczenia walnej bitwy. Wydał jednocześnie (26 kwietnia) specjalną odezwę do mieszkańców Ukrainy, zapowiadając, że:

wojska polskie pozostaną na Ukrainie przez czas potrzebny po to, by władzę na tych ziemiach mógł objąć prawy rząd ukraiński²².

Odezwy J. Piłsudskiego i S. Petlury, powielone w wielotysięcznym nakładzie w polskiej i ukraińskiej wersji językowej, były rozplakatowywane na zajmowanych obszarach Ukrainy. Autorom bardzo zależało, by koncepcja powstania państwa ukraińskiego połączonego więzami federacyjnymi z Polską miała jak najwięcej zwolenników. Szybko okazało się jednak, że odezwy te nie spotkały się z większym uznaniem, zarówno rdzennych Ukraińców, jak i Polonii. Jedynie liczni posiadacze majątków ziemskich optowali za koncepcją inkorporacyjną, lansowaną przez Narodową Demokrację Romana Dmowskiego i większość posłów w Sejmie Ustawodawczym²³.

J. Piłsudski podjął decyzję o kontynuowaniu ofensywy w kierunku Kijowa. Do jej przeprowadzenia wyznaczył 3. Armię dowodzoną przez generała Edwarda Śmigłego-Rydza. W jej skład wchodziła, stanowiąca jej lewe skrzydło, Grupa pułkownika Józefa Rybaka (w składzie: 1. Brygada Strzelców Podhalańskich, 41. pułk piechoty oraz VII Brygada Jazdy z 17. pułkiem ułanów) oraz 1. Dywizja Piechoty Legionów ugrupowana w rejonie Żytomierza, a także 15. DP znajdująca się w okolicach Chwastowa (obecnie Fastiw). Tak zorganizowana 3. Armia otrzymała rozkaz dotarcia do Dniepru na odcinku od ujścia Prypeci do ujścia rzeki Krasna (na południe od Kijowa),

²¹ G. Łukomski, B. Polak, M. Wrzosek, *Wojna polsko-bolszewicka ...*, t. II, s. 25; L. Wyszczelski, *Kijów 1920...*, s. 87-88; B. Smoleń, *Zarys historii...*, s. 16; *Album Dziesięciolecia...*, s. 68.

²² G. Łukomski, B. Polak, M. Wrzosek, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 24-25; L. Wyszczelski, *Kijów 1920...*, s. 88.

²³ L. Wyszczelski, *Kijów 1920...*, s. 99-102.

a także zdobycia Kijowa oraz zajęcie tamtejszych mostów na Dnieprze i utworzenia obszernego przyczółku na jej wschodnim brzegu, aby zabezpieczyć miasto przed ostrzałem artylerii przeciwnika.

Natomiast zadaniem 2. Armii (7. i 13. DP oraz Dywizja Jazdy) było zabezpieczenie natarcia 3. Armii od południowej flanki oraz osłona linii kolejowej Mohylów Podolski-Koziatyn-Kijów. Podobne zadanie otrzymała 6. Armia generała Wacława Iwaszkiewicza. Jednocześnie Naczelne Dowództwo WP postanowiło rozszerzyć zasięg ofensywy w kierunku północnym. Dlatego rozkazano 4. Armii generała Stanisława Szeptyckiego zająć linię Dniepru od ujścia Prypeci do ujścia Berezyny²⁴.

2 maja dowództwo 15. Dywizji Piechoty objął generał podporucznik Władysław Jung. Dywizja miała być w ciągu kilku dni przetransportowana do Chwastowa. 4 maja 60. pułk piechoty załadowany został w Berdyczowie na transporty kolejowe i 6 maja dotarł do Chwastowa. Stąd przeszedł do Wasylkowa (około 30 km)²⁵.

Generał Edward Śmigły-Rydz zamierzał przeprowadzić natarcie czołowe na Kijów z jednoczesnym dwustronnym okrążeniem miasta. Do czołowego ataku wyznaczył 1. Dywizję Piechoty Legionów dowodzoną przez podpułkownika Stanisława Dąb-Biernackiego i 15. Dywizję Piechoty dowodzoną przez generała Władysława Junga. Działania okrążające prowadzić miała Grupa pułkownika Józefa Rybaka. Rozpoznanie donosiło jednak o wycofywaniu się wojsk bolszewickich na wschodni brzeg Dniepru. Oddziały polskie nie czekając na formalny rozkaz, podejmowały ruch do przodu. 7 maja do Kijowa wkroczył podjazd 17. pułku ułanów z VII Brygady Jazdy i uchwycił wejścia na mosty. Następnie weszła kompania z 5. pułku piechoty legionów oraz 1. pułk szwoleżerów z VII Brygady Jazdy. Rosjanie obsadzili jednak wschodni brzeg Dniepru. 8 maja, po południu, do Kijowa wkroczyła cała 1. Dywizja Piechoty Legionów, a wieczorem 15. Dywizja Piechoty wraz z 60. pułkiem piechoty²⁶.

²⁴ A. S m o l i ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 65-66.

²⁵ *Bitwa o Ukrainę...*, cz. I, s. 1065, *Meldunek sytuacji materialnej*, Dowództwo 2. Armii, 2 V 1920 r. Tu informacja o objęciu dowództwa 15. DP przez płk. Junga [mianowany 1 V 1920 r. na stopień gen. ppor.] oraz s. 1076, *Rozkaz operacyjny Nr 6*, Naczelne Dowództwo WP, 3 V 1920 r., także s. 1113, *Rozkaz operacyjny Nr 15*, Dowództwo 2. Armii, 4 V 1920 r., o przejściu 15. DP w skład 3. Armii oraz s. 1115, *Meldunek sytuacyjny*, Dowództwo 2. Armii, 4 V 1920 r.; informacja, że dwa bataliony 60. pp. ładują się w Berdyczowie, a także s. 1157, *Meldunek sytuacyjny*, Dowództwo 2. Armii z 6 V 1920 r.; „...część bojowa 15. DP do wieczora 6 V będzie koncentrowana w rejonie Fastowa, prócz baonu 60. pp., który pozostaje w Berdyczowie, aż do zluzowania przez baon z 7. DP”; B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 16.

²⁶ *Bitwa o Ukrainę...*, cz. I, s. 1107, *Rozkaz operacyjny Nr 59*, Dowódca 3. Armii, 4 V 1920 r.; *Album Dziesięciolecia...*, s. 68; L. W y s z c z e l s k i, *Kijów 1920...*, s. 120-136; E. Ś l i w i ń s k i, *17. Pułk Ułanów Wielkopolskich, geneza – organizacja – działania bojowe*, Leszno 2008, s. 107-112.

Zajęcie Kijowa było nie tyle znaczącym wydarzeniem militarnym – nie udało się wyeliminować sowieckiej 12. Armii – co politycznym. Stworzona została duża szansa na realizację planów federacyjnych Piłsudskiego. Warunkiem było jednak poparcie przez naród ukraiński S. Petlury i jego rządu. Nazajutrz do Kijowa przybył rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej z premierem Isaakiem Mazepą. Przystąpiono to tworzenia ukraińskiej administracji centralnej, a Petlura wyznaczył Kijów na centrum mobilizacyjne swojej armii. Służbę garnizonową w Kijowie objęła ukraińska 6. Dywizja Piechoty. Generał E. Śmigły-Rydz powołał Dowództwo Miasta Kijów²⁷.

Dowództwo 3. Armii postanowiło opanować przyczółki na wschodnim brzegu Dniepru. Nie było to zadanie łatwe, bowiem nieprzyjaciel obsadził brzeg Dniepru, broniąc mostów przy pomocy pociągów i aut pancernych. Zdecydowano sforsować mosty o świcie 9 maja, przy współdziałaniu artylerii ciężkiej i utworzyć tymczasowy przyczółek mostowy. Zadaniem 15. Dywizji Piechoty było, częścią swych wojsk i możliwie całej swojej artylerii, sforsować most szosowy (drewniany) i kolejowy oraz obsadzić południową część przyczółka mostowego. Natomiast drugi most szosowy (łańcuchowy) miał być forsowany przez 6. pułk piechoty legionów, który miał też obsadzić północną część przyczółka mostowego. W tym czasie pozostałe siły armii zdobyć miały zachodni brzeg Dniepru. Kijów obsadzony został przez III Brygadę Piechoty Legionów i ukraińską 6. Dywizję Piechoty. By uniknąć dużych strat przy zdobywaniu mostów, postanowiono wykonać silne przygotowanie artyleryjskie²⁸.

Oddziały wyznaczone do natarcia, z 15. Dywizji Piechoty były to II i III batalion 60. pułku piechoty, osiągnęły gotowość bojową 9 maja o godzinie 3.00 rano. Po trwającym 15 minut ostrzale artyleryjskim mostu łańcuchowego zaatakowały oddziały 6. pułku piechoty legionów i po 10 minutach osiągnęły wschodni brzeg. O 3.30 rozpoczął się o wiele silniejszy, 45-minutowy, ostrzał artyleryjski pozostałych mostów. Most kolejowy po półgodzinnej walce został zdobyty przez II batalion 60. pułku piechoty, który natychmiast rozpoczął opanowywanie przyczółka. Wkrótce również III batalion opanował most drogowy, co umożliwiło poszerzenie zajmowanego pola. Starano się zdobyć baraki wojskowe i miejscowość Darnicę. Została ona zdobyta po krwawych walkach o godzinie 7.20. Zajęto przedmoście od toru kolejowe-

²⁷ *Bitwa o Ukrainę...*, cz. I, s. 1174, *Organizacja Dowództwa Miasta Kijów*. Dowództwo 3. Armii, 7 V 1920 r. Dowódcą Miasta został ppłk Józef Olszyna-Wilczyński. Z 15. DP przydzielono dwie kompanie do dyspozycji dowódcy I rejonu (Starokijowski i Dworcowy); L. W y s z c e l s k i, *Kijów 1920...*, s. 137-142. Petlura planował utworzenie sześciu dywizji piechoty. Głównodowodzącym Armii Ukraińskiej był gen. Mychajło Omelianowicz-Pawlenko.

²⁸ *Bitwa o Ukrainę...*, cz. I, s. 1196, *Rozkaz operacyjny Nr 60*, Dowództwo 3. Armii, 8 V 1920 r.

go Kijów-Browary do Dniepru. Doszło do współdziałania 60. pułku piechoty i 6. pułku piechoty legionów, co pozwoliło połączyć obydwa przyczółki.

Polskie natarcie trwało do około godziny 10.00 i zakończone zostało opanowaniem miejscowości: Trojanowszczyzna, Podręby, Darnica, Bortnia oraz koszar na Młynku. Teren ten zabezpieczał Kijów przed nieprzyjacielskim ostrzałem artyleryjskim ze wschodniego brzegu Dniepru. 60. pułk piechoty poniósł straty: 8 zabitych i 6 rannych. Zdobyto: 1 działo, 1 ckm, kilkadziesiąt wagonów, 7 lokomotyw i duże magazyny z materiałem wojennym²⁹.

Również 9 maja o godzinie 11.00, czyli godzinę po opanowaniu przedmościa, rozpoczął się w Kijowie uroczysty przegląd wojsk w celu zamianifestowania siły militarnej Polski i dodania otuchy ludności. Defiladę odbierał z przedstawicielami rządu i wojska Ukraińskiej Republiki Ludowej dowódca 3. Armii, generał E. Śmigły-Rydz. Defilowały kolejno: 1. Dywizja Piechoty Legionów, Grupa Operacyjna pułkownika Rybaka, za nią 15. Dywizja Piechoty, a na końcu ukraińska 6. Siczowa Dywizja Strzelecka, której przygrywała orkiestra. Cała defilada trwała ponad półtorej godziny. Dywizje maszerowały z artylerią i jazdą dywizyjną, bez taborów³⁰.

Rosjanie starali się zlikwidować przedmoście i odrzucić oddziały polskie na zachodni brzeg. W nocy z 9 na 10 maja wykonali siedem przeciwnatarć wspartych dwoma pociągami pancernymi. Wszystkie natarcia odparto. 11 maja oba pułki przeszły do natarcia na miejscowość Browary i po ciężkiej walce poszerzyły przedmoście do linii: Browary-Kniażyce-Bortnice. 12 maja 60. pułk piechoty został zluzowany przez 41. pułk piechoty i 2. pułk strzelców podhalańskich i przeszedł do odwodu w rejon Godimówka-Kopaczew. Walki 60. pułku piechoty znalazły uznanie w komunikacie nr 532 Naczelnego Dowództwa z 13 maja 1920 roku:

kompania 60. pp. pod dowództwem sierżanta sztabowego Landzwojczaka, walcząc w rejonie jeziora Darnicy, pomimo odcięcia od pułku i okrażenia ze wszystkich stron przez nieprzyjaciela zdołała się utrzymać aż do nadejścia posiłków³¹.

Z polskiej perspektywy sukces ofensywy był połowiczny. Zdobyto wprawdzie znaczny obszar, ale nie udało się okrążyć nieprzyjaciela. Choć Polacy przybyli tu jako wyzwolicieli, byli przez ukraińską ludność traktowani jako kolejne, po niemieckich i denikinowskich (armia „białych” generała

²⁹ T. K u t r z e b a, *Wyprowa kijowska...*, s. 109-113; *Album Dziesięciolecia ...*, s. 68; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 16. 60 pp. przyjął wkrótce 9 maja jako dzień święta pułkowego; L. W y s z c z e l s k i, *Kijów 1920...*, s. 144 -149.

³⁰ *Bitwa o Ukrainę...*, cz. I, s. 1198, *Przegląd wojsk*, Dowództwo 3. Armii, 8 V 1920 r. oraz s. 1323. Oddziały ukraińskie miały brytyjskie mundury barwy khaki z ukraińskimi barwami i znakami państwowymi.

³¹ B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 16-17; G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 31-32.

Antona Denikina w sierpniu 1919 roku zajęła znaczną część wschodniej Ukrainy wraz z Kijowem), oddziały okupacyjne³².

Całą politykę pozostawiono w rękach atamana S. Petlury. Dano mu sześć tygodni na zorganizowanie administracji i sformowanie armii. Polacy natomiast przegrupowywali swoje oddziały, aby stawić czoło zagrożeniom nadchodzącym z północy. W Warszawie zajęcie Kijowa spowodowało znaczny wzrost poparcia dla J. Piłsudskiego. W Europie jednak przyjęto to zarówno z radością, jak i z niechęcią. Komitet „Ręce precz od Rosji” zaczął odnosić pierwsze sukcesy. Londyńscy dokerzy odmówili obsługi statku załadowanego sprzętem wojennym dla Polski³³.

Strona sowiecka była zaskoczona polską ofensywą i zajęciem Kijowa. Włodzimierz Iljicz Lenin twierdził, że:

zrobiono to w celu wzmocnienia bariery i pogłębienia przepaści, które dzielą nas od proletariatu Niemiec.

Przewodniczący Centralnego Komitetu Wykonawczego Sowietów, Michaił Kalinin, powiedział:

Uważam, że w ciągu miesiąca polska szlachta poczuje na sobie ciężki młot rosyjskiej klasy robotniczej; a jeśli my wymierzmy pierwszy cios, to polski proletariat wymierzy drugi i ostateczny (...) [rezultatem tego], będą narodziny kolejnej republiki sowieckiej, dzięki której wejdziemy w bezpośredni kontakt z proletariatem Zachodu³⁴.

Natomiast wojskowi sowieccy byli zadowoleni z tej sytuacji i zalecali oddziałom Frontu Południowo-Zachodniego, by zachęcały Polaków do dalszego natarcia. Chodziło im o jak najdłuższe zatrzymanie wojsk polskich w rejonie Kijowa, aby dać Armii Czerwonej czas na zakończenie przygotowań do własnej ofensywy na północy. Nowy sowiecki dowódca Frontu Za-

³² *Bitwa o Ukrainę...*, cz. I, s. 1037, *Meldunek sytuacyjny poranny Nr 24 z dnia 1 V 1920 r.*, Dowództwo 2. Armii. „Stosunek ludności do wojska: Ze względu na zdarzające się jeszcze samowolne rekwizycje pojedynczych żołnierzy staje się nieprzyjaznym” (s. 1320 – miało to miejsce zwłaszcza w pasie działania 2. Armii – 4. i 15. DP); A. G a r l i c k i, *Józef Piłsudski...*, s. 343-344. „Chłop ukraiński, który otrzymał od władzy radzieckiej ziemię i któremu ziemię tą odbierali polscy obszarnicy, nie musiał nawet się zastanawiać, po czyjej stronie umieścić swe sympatie. Przyjmowano wojsko polskie niechętnie lub wręcz wrogo” [W piśmie nr 44, s. 344, cyt. z listu Piłsudskiego do gen. Sosnkowskiego z 6 maja 1920 roku, w którym Piłsudski skarży się na zachowanie pułków poznańskich. „Doprawdy z tymi drakami wjować nie można; już donoszą mi, że ten pas, którym idą, gotów jest zrobić powstanie przeciwko nam”, „Niepodległość” 1962, t. 7, s. 114-115].

³³ N. D a v i e s, *Orzeł Biały Czerwona Gwiazda. Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920*, Kraków 2009, s. 137-141.

³⁴ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. 3, dok. nr 7 i 27.

chodniego, Michał Tuchaczewski, postanowił przyspieszyć natarcie na kierunku białoruskim, zanim Polacy zdążą przerzucić siły z południa³⁵.

Piłsudski uznał, że dalsze posuwanie się polskich oddziałów na wschód jest niecelowe i może być niebezpieczne. Do sztabu napływały bowiem niepokojące meldunki wskazujące na coraz groźniejszą koncentrację wojsk sowieckich na Białorusi. Zaniepokojony tą sytuacją przybył 11 maja w ten rejon frontu, do Kalenkowicz, aby odbyć naradę z dowódcą 4. Armii, gen. Stanisławem Szeptyckim. Polecił mu rozpocząć lokalne działania zaczepne w kierunku Żłobinia i Rochaczewa, aby przerwać przygotowania sowieckie do ofensywy.

11 maja wydano rozkaz wycofania z Ukrainy 5. i 15. DP, które wraz z 4. DP stanowić miały odwód strategiczny Naczelnego Wodza. Piłsudski planował, że dywizje te będą użyte do wzmocnienia działań 4. Armii na Polesiu³⁶.

Na Froncie Północno-Wschodnim

W tym czasie dowództwo Armii Czerwonej postanowiło przejąć inicjatywę przez prowadzenie działań zaczepnych. Rozpoczęła je 14 maja 15. Armia Augusta Korcka w północnym sektorze frontu, z pozycji wyjściowych nad Dźwiną na odcinku około 60 km, przeciw 1. Armii generała Stefana Majewskiego. Pod naporem sił bolszewickich 1. Armia zaczęła się cofać, zagrożone zostało Wilno i Mińsk. Działania te były dla strony polskiej dużym zaskoczeniem i wyprzedziły przygotowania 4. Armii generała Szeptyckiego do natarcia. Wymusiło to skierowanie odwodu Naczelnego Wodza na Białoruś, gdzie miał wejść w skład Armii Rezerwowej dowodzonej przez generała Kazimierza Sosnkowskiego. Rozkazem Naczelnego Dowództwa WP z 17 maja podporządkowano 1. Armii generałowi Szeptyckiemu – dowódcy 4. Armii. Ponadto dla wzmocnienia 4. Armii i przeciwdziałania od strony Mińska w kierunku Dokszyce, skierowana została 15. DP z rejonu Kijowa. Przerzucenie jednak tak dużych sił wymagało przynajmniej kilku dni. Sytuację ponadto skomplikowała ofensywa bolszewicka na froncie ukraińskim, która rozpoczęła się 27 maja.

Wzmocniona 1. Armia 6. DP – wydzielona ze składu 4. Armii – stopniowo stawiała coraz większy opór. Dzięki temu w ostatnich dniach maja natarcie nieprzyjaciela zostało zatrzymane na linii Koziany-Postawy-Krzywicze-Okołowo-Jezioro Pelik. Również 4. Armia powstrzymała marsz

³⁵ G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 33; N. D a v i e s, *Orzeł Biały...*, s. 142-143; L. W y s z c z e l s k i, *Kijów 1920...*, s. 149-151.

³⁶ L. W y s z c z e l s k i, *Kijów 1920...*, s. 152-153 i 162.

na Ihumeń i atak na Borysów. 15. Armia sowiecka znalazła się jakby w worku. Postanowiono wykorzystać tę sytuację³⁷.

W tych dniach 60. pułk piechoty ładował się na stacji Motowylówka (koło Fastowa) i przez Kijów-Koresteń-Sarny-Łuniniec-Baranowicze-Mińsk dotarł do Radoszkowic, gdzie wyładował się 30 maja. Jeszcze tego dnia wyruszył, marszem pieszym, przez Biesiady i nazajutrz, 31 maja, dotarł do Chotajewicz i Kiszurni³⁸.

Dowództwo nad przygotowywanym przeciwuderzeniem przejął J. Piłsudski. Jego zamiarem było otoczenie sił nieprzyjacielskich wysuniętych w kierunku Mołodeczna. W tym celu na tyłach 1. Armii utworzono grupy uderzeniowe. W obszarze Święcian skoncentrowano Armię Rezerwową (8., 10. i 11. DP, brygada z 5. DP oraz VII Rezerwowa BP, I BJ). Natomiast na styku 1. Armii z 4. Armią, w obszarze Łohojska, rozlokowano słabszą grupę, złożoną jedynie z 15. DP i jednej brygady z 4. DP pod dowództwem generała Leonarda Skierskiego wyłonionej ze składu 4. Armii. Odległość między grupami wynosiła około 100 km. Koncentryczne natarcie tych sił na Uszacz i Dokszyce miało doprowadzić do otoczenia głównych sił Armii Czerwonej i zepchnięcia ich w zabagnione tereny nad górną Berezyną³⁹.

1 czerwca przeszła do natarcia 15. DP mająca za zadanie rozbić siły nieprzyjaciela w okolicy Okołowa i zająć miasteczko Berezynę. 60 pp., jako grupa podpułkownika Sliwińskiego, nacierał na Okołowo od południowego-zachodu, współdziałając z grupą majora Alfonsa Wojtkiewicza (części 61. i 62. pp.) nacierającą od południowego-wschodu. Okołowo zdobyto po zaciętych walkach i osiągnięto linię rzeczki Wiejna. Następnego dnia pułk przeszedł do pościgu w dwóch kolumnach w ogólnym kierunku Okołowo-Szklanice. Nieprzyjaciel stawiał już słabszy opór. Po krótkiej walce III batalion zdobył Omniszewo, następnie sforsował most pod Tolszczą i osiągnął Szklanice.

Ciężkie walki w tym dniu toczył jednak I batalion, który po przejściu rzeczki Wiejny pod wsią Piecznoje, natknął się na południe od wsi Choroszaja na przeważające siły nieprzyjaciela. Po czterogodzinnej walce bolszewicy, tracąc ciężki karabin maszynowy, wycofali się. Pomimo zapadającej nocy I batalion ruszył w pościg, wyrzucił wroga ze wsi Buda i z Zadorza. Nieprzyjaciel, paląc za sobą most na Omniszewce, wycofał się na Wilejkę. I batalion pomimo ciemności nacierał dalej, zmuszając wroga do wycofania się na północny brzeg rzeki Wili. Rosjanie spalili za sobą most. Pomimo silnego ognia z przeciwległego brzegu batalion sforsował Wilię w bród i zmusił nieprzyjaciela do dalszej ucieczki. Z powodu braku łączności z własnymi oddziałami I batalion zaprzestał dalszego pościgu i okopał się we wsi Derjuszki.

³⁷ G. Łukomski, B. Polak, M. Wrzosek, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 33-40; A. Smoliński, *Działania zbrojne...*, s. 75.

³⁸ B. Smoleń, *Zarys historii...*, s. 17.

³⁹ A. Smoliński, *Działania zbrojne...*, s. 76.

Spod Szklaniec 60. pp. w składzie grupy pułkownika Wacława Przeździeckiego maszerował na Dokszyce, zajęte już przez oddziały polskie. Następnie, tocząc po drodze potyczki z ustępującym wrogiem, szedł w kierunku Berezyny. 5 czerwca pułk stanął nad Berezyną w rejonie miejscowości Dziezdino-Czernica (obecnie Dedino-Chernitsa). 9 czerwca, po półgodzinnym przygotowaniu artyleryjskim, III batalion sforsował rzekę pod Czernicą. Jednak nieprzyjaciel stawiał zacięty opór na linii Pachominki-Lesiny-Czernica. Dopiero po podciągnięciu artylerii i ponownym ostrzale odrzucono wroga z zajmowanych stanowisk i utworzono przedmoście. Ofensywa została wstrzymana. Pułk zorganizował obronę przedmościa, obsadzając jednym batalionem rejon Wielka Czernica-Trościanica, drugim Pachominki-Lesiny-Czernica. Odwód pułku stanął w folwarku Czernica⁴⁰.

Kontrofensywa polska zakończyła się jednak tylko częściowym powodzeniem, gdyż Armia Rezerwowa napotkała bardzo silny opór i nie zdołała na czas wyjść na tyły wojsk sowieckich walczących pod Mołodecznem. W tej sytuacji po dotarciu 8 czerwca do linii rzek Berezyny i Auty kontrofensywa została zatrzymana. Nie powiodło się okrążenie sił przeciwnika. Dywizje Tuchaczewskiego poniosły jednak znaczne straty. Dowództwo frontu długości około 600 km – od Dźwiny do Prypeci – objął 13 czerwca generał S. Szeptycki. Zmieniono dowódcę 1. Armii. Został nim generał Gustaw Zygadłowicz. Front Generała Szeptyckiego (od lipca Front Północno-Wschodni) tworzyły 1. i 4. Armia. W skład 1. Armii wchodziły: 3. Dywizja Piechoty Legionów, 1. Dywizja Litewsko-Białoruska oraz 6. i 17. Dywizje Piechoty. Natomiast w składzie 4. Armii były: 2. Dywizja Piechoty Legionów, 4., 9. oraz 14. i 15. Dywizje Piechoty Wielkopolskiej oraz 16. Pomorska Dywizja Piechoty i II Brygada Jazdy⁴¹.

W tym czasie generał L. Skierski, dowódca grupy, w skład której wchodziła 15 DP, zarządził głębokie wypady na całym przedpolu grupy w celu wprowadzenia w błąd przeciwnika. 14 czerwca na przedpolu 60. pp. wyszedł II batalion. Tuż przed rozpoczęciem wypadu na Stadoliszcze-Kosary niespodziewanie poddał się do niewoli cały pułk rosyjskiej kawalerii liczący około 400 ludzi. Dalej jednak, w miarę posuwania się batalionu, opór nieprzyjaciela narastał. Mimo to zdobyto Stadoliszcze i Smolary. Posuwano się na Kosary. Tu jednak batalion natknął się na przeważające siły bolszewickie i zagrożony oskrzydleniem wycofał się na Stadoliszcze. Straty własne wynosiły 5 zabitych i 38 rannych. Straty nieprzyjaciela to około 150 zabitych, 100 jeńców i 2 ciężkie karabiny maszynowe. W ciągu kilku następnych dni oddziały rosyjskie nacierały uporczywie na pozycje 60 pp., ale bezskutecznie.

⁴⁰ *Album Dziesięciolecia...*, s. 68; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 18-19. 15. DP dowodził od 27 kwietnia 1920 roku gen. dyw. Władysław Jung.

⁴¹ A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 77-78. 8 czerwca, I Armia Konna Budionnego przerwała pod Samhorodkiem linię Frontu Ukraińskiego.

19 czerwca pułk został zluzowany przez 59. pp. i przeszedł do odwodu 15 DP. 23 czerwca 60. pp. objął środkowy odcinek obrony 15. DP nad Berezyną, między ujściem rzeczek Derażyna i Osowianka. Na tych pozycjach zastała pułk generalna ofensywa sowiecka rozpoczęta na początku lipca⁴².

Odwrót

Pomimo niepowodzenia majowej ofensywy sowieckiej na północ od Polesia dowództwo Armii Czerwonej nadal zmierzało do realizacji planów generalnej ofensywy, która miała być przeprowadzona właśnie w tym rejonie. Cały czerwiec trwały przygotowania do niej. Wzmacniano wojska nowymi jednostkami ściąganyymi z głębi kraju, a także różnymi środkami technicznymi. W rezultacie uzyskano na północnym skrzydle frontu przynajmniej przewagę nad siłami polskimi.

Na prawym skrzydle Frontu Zachodniego, nad Dźwiną, skoncentrowała się nowa 4. Armia dowodzona przez Jewgienija Siergiejewa, która obejmowała 12., 18., 48. i 53. Dywizje Strzelców oraz 3. Korpus Konny, złożony z 10. i 15. Dywizji Kawalerii, którym dowodził Ormianin Gaik Bżyskian, używający wtedy nazwiska Gaja Dmitrijewicz Gaj (zwany też Gaj-Chanem).

Na południe od 4. Armii pozycje zajęła 15. Armia, która składała się z 4., 5., 11., 16. i 54. Dywizji Strzelców i dwóch brygad kawalerii, dowodził nią Awgust Kork. Dalej, nad górną Berezyną, rozmieszczono 5., 6., 21. i 56. Dywizje Strzelców wchodzące w skład nowo utworzonej 3. Armii dowodzonej przez Władimira Łazarewicza. Jeszcze dalej na południe, wzdłuż Berezyny od Borysowa do Bobrujska, koncentrowała się 16. Armia (2., 8., 10., 17. i 27. Dywizje Strzelców), której dowódcą był Nikołaj Sołłohub. Natomiast skrajne lewe skrzydło tworzyła słaba Grupa Mozyrska (57. Dywizja Strzelców oraz różne oddziały w sile dywizji), dowodził nią Tichon Chwiesin.

M. Tuchaczewski miał do dyspozycji, łącznie z oddziałami służbowymi i tyłowymi, około 160 000 żołnierzy. W pierwszej linii było blisko 108 000 piechoty, 11 000 kawalerii, 595 dział oraz około 30 000 żołnierzy służących w artylerii i obsłudze: 14 pociągów pancernych, 30 samochodów pancernych, łączność i lotnictwo (73 samoloty i 9 balonów)⁴³.

Będące naprzeciw wojska polskie Frontu Północno-Wschodniego, dowodzone przez generała Szeptyckiego, składały się z dwóch armii. Na północ-

⁴² B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 19; G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 43-51; *Album Dziesięciolecia...*, s. 68-69.

⁴³ A. S m o l i ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 86-87. Autor wylicza, że w całości sowiecki Front Zachodni liczył: 259 329 ludzi (z ośrodkami uzupełnień), 722 działa, 2931 karabinów maszynowych oraz 68 648 koni; N. D a v i e s, *Orzeł Biały...*, s. 174-178. Autor uważa, że „Tuchaczewski miał tak wielu żołnierzy, że nie wiedział, co z nimi zrobić – dokładne wyliczenia nie mają więc większego sensu” (s. 175).

nym skrzydle była 1. Armia generała Gustawa Zygałłowicza złożona z około sześciu dywizji piechoty, tworząca stukilometrową linię obrony od Dżisny nad Dźwiną do Lepla i źródeł Berezyny.

W centrum frontu, wzdłuż Berezyny, na przestrzeni prawie 200 km rozmieszczona była 4. Armia, dowodzona osobiście przez generała Stanisława Szeptyckiego. Centrum ugrupowania stanowiła Grupa generała podporucznika Władysława Junga w składzie: VIII Brygada Piechoty z 4. DP i 15. DP oraz XII Brygada Piechoty. Południową granicę rubieży obrony tej grupy wyznaczał kierunek Bobrujsk-Baranowicze. Na południe od tego obszaru broniła się Grupa generała Daniela Konarzewskiego, w skład której wchodziły różne drobne oddziały oraz 14. DP wraz z 15. pułkiem ułanów.

Południowe skrzydło Frontu Północno-Wschodniego tworzyła Grupa Poleska generała podporucznika Władysława Sikorskiego, stojąca nad Ptyczą i Prypecią. Jej zadaniem była obrona kierunku Mozyrz-Brześć i utrzymanie łączności z oddziałami walczącymi na ukraińskim odcinku frontu.

Odwód Frontu Północno-Wschodniego stanowiły jedynie dwie dywizje piechoty, mianowicie 17. DP stojąca za frontem 1. Armii oraz większość 4. DP stojąca za ugrupowaniem 4. Armii. W sumie więc generałowi Szeptyckiemu podlegało około 70 000 żołnierzy i 464 działa⁴⁴.

4 lipca rozpoczęła się ofensywa wojsk sowieckiego Frontu Zachodniego. Jako pierwsze do natarcia przeszły 4., 3. i 15. Armie, uderzając na pozycje 1. Armii. Dwa dni później działania rozpoczęła także 16. Armia oraz Grupa Mozyrska. Tuchaczewski zamierzał zniszczyć północne skrzydło polskiego frontu i zepchnąć je w kierunku południowym na bagna Polesia.

Pod silnym naporem przeważających sił linia obronna 1. Armii drugiego dnia walk załamała się. Nie pomogły kontrataki ani użycie odwodów. W tej sytuacji rozpoczęto odwrót na rubież rzeki Mniuty z zamiarem zorganizowania kolejnej linii obrony. Okazało się jednak, że jest ona już w rękach nieprzyjaciela. W tej sytuacji większość oddziałów 1. Armii zaczęła cofać się w kierunku Mołodeczna, a jedynie dwie dywizje (8. i 10. DP) w kierunku zachodnim, na Święciany. W ten sposób odsłonięte zostało skrzydło 4. Armii⁴⁵.

W wyniku rozpoczętego odwrotu przez oddziały 1. Armii w skomplikowanej sytuacji znalazła się również 15. DP, która 5 lipca została zmuszona do zwijania frontu, poczynając od swego północnego skrzydła. Następnego dnia 60. pp. był już w pełnym odwrocie w kierunku Szklanów, Omniszewa, Okołowa i dalej Pleszczenic, Guby. Pułk wycofywał się, osłaniając się kolejno batalionami jako strażą tylną. Podczas odwrotu rozwijał się każdorazowo na kolejnych pozycjach obronnych, ale do poważniejszych starć nie dochodziło. 11 lipca 15. DP przeszła na linię okopów niemieckich, pozostałych

⁴⁴ A. S m o l i ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 88-90.

⁴⁵ G. Ł u k o m s k i, B. P o ł a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 61-63; A. S m o l i ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 91.

z czasów I wojny światowej. 60. pp. maszerował przez Zasław do Iwieńca, gdzie zaskoczony przez kawalerię rosyjską musiał wywalczyć sobie dalszą drogę odwrotu⁴⁶.

14 lipca kawaleria rosyjska pod dowództwem Gaja po zaciętych walkach zajęła Wilno. Utrata Wilna uniemożliwiła obronę polską na linii okopów niemieckich. 1. Armia doznała dalszych porażek i cofała się na całej linii. Do klęski przyczyniła się wroga postawa wojsk litewskich, które odcięły linię odwrotu w kierunku Grodna⁴⁷.

15 lipca 60. pp. cofnął się do rzeki Niemen i pod Mikołajewem przy pomocy promu przeprawił się na drugi brzeg, zajmując stanowiska obronne. Na lewym skrzydle nie miał łączności z 1. Dywizją Litewsko-Białoruską i w lukę tę wdarł się nieprzyjaciel. Brawurowo przeprowadzony kontratak I i III batalionu 60. pp. wyparł nieprzyjaciela za rzekę, zadając mu duże straty. Sukcesu tego nie dało się jednak wykorzystać z braku łączności z sąsiadem na lewym skrzydle. Rozpoczęto dalszy odwrót, osiągając Wereszkowo-Wielkie Karpisze.

W czasie odwrotu zachorował na czerwonkę dowódca II batalionu, porucznik Józef Wróblewski. Mimo choroby dowodził batalionem z wozu, lecz wyczerpany organizm nie wytrzymał. Wróblewski zmarł 13 lipca. Zwłoki ukochanego dowódcy batalion zabrał ze sobą, nie chcąc pochować ich na terenie zajmowanym przez nieprzyjaciela. Jednak wysoka lipcowa temperatura wymusiła zmianę decyzji. Pochowano go we wsi Zagórze nad Niemnem⁴⁸.

Pułk, będąc nadal w odwrocie przez Ignatowo-Zdzięcioł-Wielką Wodę, doszedł 20 lipca do rzeki Szczary, przekroczył ją i zajął pozycje obronne od Dubrownicy do wsi Szczara (rejon Mosty). Tutaj z powodu choroby dowódca pułku – podpułkownik B. Śliwiński – przekazał dowództwo kapitanowi Franciszkowi Szyszce, a sam przewieziony został do szpitala w Poznaniu.

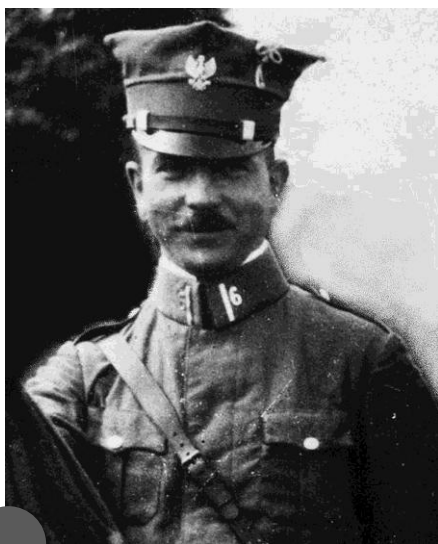
Przez kolejne dwa dni 60. pp. odpierał silne ataki oddziałów 16. Armii sowieckiej, poniósł dotkliwe straty. Mając ponadto duże braki w amunicji, pułk cofał się przez Kurytowicze-Moczulino-Szytowicze-Klepacze-Jałówka nad rzekę Narew i dalej przez Orłę do Boćków. W dalszym odwrocie na południowy zachód 31 lipca pod Ostrożanami (gmina Drohiczyń) pułk poniósł dotkliwe straty od ognia nieprzyjaciela. Ranny został dowódca pułku

⁴⁶ *Album Dziesięciolecia...*, s. 69; B. Smoleń, *Zarys historii...*, s. 20.

⁴⁷ G. Łukomski, B. Polak, M. Wrzosek, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 70-73. 12 lipca zawarto traktat litewsko-bolszewicki. Rząd moskiewski uznał niepodległość Litwy i odstąpił jej obszary, do których nie posiadał żadnych praw (Wilno, Suwałki, Augustów).

⁴⁸ B. Smoleń, *Zarys historii...*, s. 20-21; Z. Jagodziński, *60 Pułk Piechoty Wielkopolskiej*, Ostrów Wielkopolski 2016, s. 58; A. Fornalski, *Wróblewski Józef (1879-1920)*, [w:] *Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919*, t. III, Poznań 2007, s. 248-249. Urodzony w Sarbinowie w powiecie gostyńskim.

kapitan F. Szyszka, który trafił do szpitala w Żyrardowie. Pułk przekroczył Bug i zajął pozycje obronne⁴⁹.

*Podpułkownik Bernard Śliwiński (z lewej, zdjęcie z 1919 roku)
i kapitan Franciszek Szyszka (początek lat 30.)*

W obliczu śmiertelnego zagrożenia, które zbliżało się do centrum kraju, rosła odporność i poprawa wartości bojowej oddziałów. Jednocześnie udało się przezwyciężyć wewnętrzny kryzys polityczny. Poważnym wzmocnieniem woli walki ze strony władz państwowych i społeczeństwa było powołanie 24 lipca Rządu Obrony Narodowej z premierem Wincentym Witosem na czele, który podjął skuteczne działania w celu przełamania nastrojów defetystycznych.

Napływający od połowy lipca tysiącami do szeregów Armii Ochotniczej, tworzonej przez generała Józefa Hallera oraz pięć roczników z poboru, napawało otuchą. Zaostrzono dyscyplinę wojskową. Dezerterzy nie mogli liczyć na litość, recydywistów rozstrzeliwano. Osoby podejrzane o szpiegostwo lub działalność sprzeczną z interesami wojska stawiano przed sądem wojennym. Dla wszystkich było jasne, że w najbliższych dniach dojdzie do decydującego starcia⁵⁰.

⁴⁹ *Album Dziesięciolecia...*, s. 69; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 2. Autor wymienia miejscowość Broki nie Boćki, ale to jest pomyłka; G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 86-98; P. B a u e r, *Szyszka Franciszek*, [w:] *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945*, red. B. Polak, Koszalin 1991, T. II, cz. 1, s. 148-149; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 98-99 oraz 105-109.

⁵⁰ A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 106-109; N. D a v i e s, *Orzeł Biały...*, s. 231-238; Stan ilościowy wojska na terenie przyfrontowym i w głębi kraju osiągnął na początku sierpnia łącznie około 900 000 ludzi.

Plan Naczelnego Dowództwa zakładał, że 1. i 4. Armia oraz Grupa Poleska do 5 sierpnia będą bronić linii rzek Narew-Orlanka oraz linii rzek Leśna-Brześć, aby umożliwić przygotowanie kontrofensywy z rejonu Brześcia w lewe skrzydło wojsk Tuchaczewskiego. Już 31 lipca 4. Armia (2., 4., 14. i 15. DP) większością sił przekroczyła Bug w rejonie Mielnika i obsadziła zachodni brzeg rzeki na odcinku Granne-Pratulin. Teren między Pratulinem a Janowem Podlaskim obsadzała 14. DP. W nocy na lewy brzeg Bugu przeprawiła się także 15. DP (wchodząca w skład Grupy generała Junga – dowódca 15. DP) i zajęła pozycję na północ od 14. DP.

Posuwając się za polskimi dywizjami, oddziały sowieckie sforsowały Bug na odcinku Mielnik-Niemirów. Ponadto zbyt szybki odwrót 4. Armii odsłonił skrzydło 1. Armii pod Brańskiem oraz Grupy Poleskiej w rejonie Brześcia, na którą uderzyły główne siły 16. Armii, wypierając ją z przedmościa brzeskiego. 2 sierpnia Grupa Poleska wycofała się na lewy brzeg Bugu. Burzyło to całkowicie koncepcję Naczelnego Dowództwa. By odtworzyć położenie, wydano rozkaz obrony linii Bugu i odrzucenia za rzekę oddziałów sowieckich. Mimo chwilowych sukcesów okazało się to niewykonalne. 3 sierpnia wojska Tuchaczewskiego podeszły do Białej Podlaskiej i rozszerzyły przedmoście pod Niemirowem. Piłsudski ostatnie rozkazy wydał 6 sierpnia wieczorem, rozpracowawszy rano szczegóły z szefem Sztabu Generalnego generałem Tadeuszem Rozwadowskim. Kwatera główna polskiej armii została ulokowana w Puławach. Wszystkie jednostki miały zająć wyznaczone pozycje najpóźniej do 12 sierpnia. W momencie otrzymania tego rozkazu wiele z nich uczestniczyło w walce i było skrajnie wyczerpanych po pięciu tygodniach odwrotu. Niektóre jednostki do nowych pozycji miały od 150 do 300 kilometrów. Walki na linii Bugu, od Brześcia po Wyszaków trwały do 7 sierpnia. W tym dniu rozpoczęło się przegrupowywanie w związku z planowaną operacją warszawską. Oddziały przeprowadziły odwrót. Dowództwo 60. pułku piechoty 7 sierpnia objął podpułkownik Maksymilian Hoborski⁵¹.

Również 60. pp. wycofywał się znad Bugu w ciągłych walkach odwrotowych i przez Węgrów-Mińsk Mazowiecki-Dębe Wielkie dotarł 12 sierpnia wraz z resztą 15. DP na przedmościa Warszawy. 15. DP obsadziła rejon: XXX BP od Wisły do miejscowości Emów, a XXIX BP od Emowa do Okuniewa. Tutaj 60. pp., tworzący wraz z 59. pp. XXIX BP dowodzoną przez pułkownika Stanisława Wrzalińskiego, obsadził północną część odcinka Okuniew, od rzeczki Długa do miejscowości Izabela. Na południowym

⁵¹ J. O d z i e m k o w s k i, *Leksykon bitew polskich 1914-1920*, Pruszków 1998, s. 34-35; t e n ż e, *Leksykon wojny polsko-rosyjskiej 1919-1920*, Warszawa 2004, s. 68-69; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 103-109; 60. Pułk Piechoty Wielkopolskiej <https://bit.ly/2YRxTvn> [Dostęp: 19 marca 2021 roku]. Tu wykaz dowódców pułku z datami pełnienia funkcji.

skrzydle utrzymywał łączność z 59. pp. Pułk uzupełnił swoje stany liczbowe oraz amunicję i wyposażenie. Rozbudowywano zastane pozycje obronne i przygotowywano się do rozstrzygającej bitwy⁵².

Bitwa nad Wisłą

10 sierpnia, zgodnie z dyspozycjami J. Piłsudskiego dotyczącymi nadchodzącej bitwy, dokonano wielu zmian w dowództwie liniowym. Utworzone zostały trzy fronty z istniejących dwóch i zmieniono zasadniczo rozlokowanie polskich armii. Front Północny – rozciągał się od Pułtuska do Dęblińska – i podlegał generałowi broni Józefowi Hallerowi. W jego skład wchodziły formacje rezerwowe i 5. Armia generała podporucznika Władysława Sikorskiego, której zadaniem było powstrzymanie ruchliwego skrzydła nieprzyjaciela na północ od Warszawy. W sektorze warszawskim znajdowały się 1. Armia generała porucznika Franciszka Latinika, która bronić miała bezpośredniego dostępu do stolicy od wschodu, rozwinięta półkołem od Żegrza na północy do Karczewa na południu. W jej skład wchodziły: 1. Dywizja Litewsko-Białoruska, 8., 10., 11. i 15. Dywizje Piechoty, VII Brygada Rezerwowa oraz inne drobne oddziały wsparcia. Prawe skrzydło Frontu Północnego stanowiła stosunkowo słaba 2. Armia generała porucznika Bolesława Roi (wkrótce zastąpiony przez generała porucznika Kazimierza Raszewskiego), rozwinięta na zachodnim brzegu Wisły, od Góry Kalwarii do Dęblińska i wspierana przez strategiczne rezerwy generała Lucjana Żeligowskiego. Zadaniem 2. Armii było dozorowanie przepraw i brodów na Wiśle w celu uniemożliwienia jej sforsowania przez nieprzyjaciela. Front Środkowy – rozciągał się od Dęblińska do Brodów w Galicji – dowodzony przez generała porucznika Edwarda Śmigłego-Rydza był podporządkowany osobiście J. Piłsudskiemu. Obejmował główne siły uderzeniowe zebrane nad Wieprzem: 4. Armia podlegała generałowi porucznikowi Leonardowi Skierskiemu (14. 16. i 21. DP i XII BP z 6. DP). Od Kocka do Brodów rozwinięta była 3. Armia generała porucznika Zygmunta Zielińskiego.

Front Południowy – pod dowództwem generała podporucznika Wacława Iwaszkiewicza – rozciągnięty był wzdłuż górnego Bugu i Strypy aż do Dniestru i składał się z 6. Armii generała Władysława Jędrzejewskiego, dywizji kawalerii pułkownika Juliusza Rómmla oraz Armii Ukraińskiej generała Mychajła Omelianowicza-Pawlenki. Zadaniem tego frontu była obrona Lwowa i powstrzymywanie sił bolszewickich, aby nie połączyły się z woj-

⁵² *Bitwa warszawska 13-28 VIII 1920 Dokumenty operacyjne*, red. M. Tarczyński, cz. I, Warszawa 1995, s. 34, *Meldunek sytuacyjny poranny*, Dowództwo Frontu Północnego z dnia 13 VIII 1920, s. 63, *Meldunek sytuacyjny z dnia 13 VIII 1920 r. godz. 7.00*, Dowództwo 1. Armii (XXIX BP od 8 sierpnia 1920 r. dowodził płk Stanisław Mikołaj Wrzaliński – przyp. E. Ś.); B. S m o l e ć, *Zarys historii...*, s. 21.

skami Tuchaczewskiego. Ogółem na pozycjach Frontu Północnego i Środkowego było około 156 tysięcy żołnierzy przeciwko 116 tysiącom żołnierzy Tuchaczewskiego. Front Południowy liczył około 29 tysięcy żołnierzy i stojące naprzeciw siły bolszewickie (w tym 1. Armia Konna Budionnego) z podobną ilością żołnierzy.

Przyczółek wiślany w Warszawie tworzyła potrójna linia zasieków i system podwójnych okopów, stanowiąc półokrąg z centrum na Pradze. Najdalej wysunięty punkt (o 20 km) znajdował się w Radzyminie. Lewe skrzydło opierało się o Bug w Serocku, a prawe o Wisłę w Karczewie (łącznie około 70 km). Znajdowało się tu 46 000 piechoty i 2 000 jazdy, 730 cekaemów, 192 baterie artylerii i kompania czołgów. Dowódcami byli doświadczeni oficerowie: generał broni Józef Haller, generał porucznik Franciszek Latinik, generał porucznik Kazimierz Raszewski (urodzony w Jasieniu koło Kościana) i generał porucznik Zygmunt Zieliński⁵³.

Już 12 sierpnia wieczorem oddziały 21. DS z 3. Armii sowieckiej dotarły pod Radzymin. W nocy dołączyła do nich 27. DS z 16. Armii. Przerwały one 13 sierpnia front 11. DP, spychając ją na drugą linię obrony, zajmując jednocześnie Radzymin. Część oddziałów tej dywizji opuściła stanowiska w popłochu, głównie 46. pp. Wydarzenia te źle wpłynęły na morale części oddziałów polskich. Dowództwo 1. Armii wprowadziło do walki niezupełnie jeszcze gotowe formacje odwodowe. Jednocześnie dowódca Frontu Północnego, generał J. Haller, w porozumieniu z Naczelnym Dowództwem WP zarządził, by 5. Armia generała Sikorskiego, mimo iż nie ukończyła jeszcze koncentracji, bezzwłocznie przeszła do działań zaczepnych z rejonu Modlina, odciągając 1. Armię broniącą przedmościa stolicy. Od 14 sierpnia toczono niezwykle ciężkie walki. 15 sierpnia polskie trzy dywizje piechoty i dywizja kawalerii natarły nad Wkrą na dwanaście sowieckich dywizji piechoty i dwie dywizje kawalerii (z 3., 4. i 16. Armii). Generał W. Sikorski w pełni świadom przewagi przeciwnika oraz groźby ataku na odsłonięte lewe skrzydło, kontynuował natarcie, zbliżając się do wyznaczonych celów: rzek Orzycy i Narwi⁵⁴.

14 sierpnia nieprzyjaciel wszedł w bezpośrednią styczność z pozycjami 15. DP. Zaatakowano także pozycje obronne 60. pp., ale atak został odparty ogniem artylerii i cekaemów pułku. Jednak pod naporem nieprzyjaciela, szczególnie w rejonie Radzymina, placówki 15. DP wycofały się na linię Pęcclin-Brzeziny-Cisie-Mrowiska. XXIX BP obsadzała odcinek od miejscowości Emów do Okuniewa, a miejscem postoju dowództwa była miej-

⁵³ G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 96-98; N. D a v i e s, *Orzeł Biały...*, s. 241-244; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 111-114.

⁵⁴ A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 118-119. 14 sierpnia 5. Armia przeszła do natarcia w kierunku Nasielska; L. W y s z c z e l s k i, *Nasielsk 1920*, Warszawa 2020, s. 125-147. W rejonie Modlina skoncentrowana była 17. Dywizja Piechoty Wielkopolskiej (67., 68., 69. 70 pp.).

scowość Zakręt. Stan bojowy brygady wynosił: 59. pp.: 11 oficerów i 1 051 szeregowców, a 60. pp.: 10 oficerów i 794 szeregowców⁵⁵.

Dowodzący Frontem Północnym generał J. Haller, upewniwszy się 15 sierpnia, że na Warszawę naciera tylko jedna armia sowiecka (16. Armia), rzucił do walki rezerwy generała L. Żeligowskiego (1. DLit.-Biał. i 10. DP) wraz z czołgami, aby odbić Radzymin. W tej sytuacji 15. DP otrzymała rozkaz, by własnymi siłami utrzymać linię rzeki Świder. Po całodziennej walce, podczas której płonący Radzymin przechodził kilkakrotnie z rąk do rąk, miasto odzyskano o godzinie 21.00. Ponadto niemal w całości przywrócono pierwotną linię obrony⁵⁶.

Tego dnia na odcinku 15. DP nieprzyjacielskie konne patrole dotarły do Karczewa i Otwocka. Oddział piechoty w sile blisko 100 żołnierzy zaatakował w południe wzdłuż toru kolejowego stanowiska na moście rzeki Świder. W rejonie miejscowości Wiązownia atakował zaś oddział liczący około 500 żołnierzy. Około godz. 22.00 nieprzyjaciel zaatakował bezskutecznie siłami dwóch batalionów wysunięte oddziały dywizji na odcinkach Długa Szlachecka-folwark Budziska. W ciągu nocy atakował Wiązownię. Poważniejsze walki trwały w rejonie Boryszew i na wschód od miejscowości Długa Kościelna. 60. pp. kilkakrotnie odpierał natarcia, ponosząc niewielkie straty w ludziach i sprzęcie⁵⁷.

16 sierpnia o świcie znad Wieprza rozpoczęło się główne uderzenie wojsk polskich. Ruszyły siły szturmowe 4. Armii (14., 16. i 21. DP oraz XII BP z 6. DP). Oddziały polskie skoncentrowane na wąskim odcinku miały w niektórych miejscach aż pięciokrotną przewagę i z łatwością przełamały linię obrony Grupy Mozyrskiej, zniósł ją i wyszły na tyły wojsk sowieckich atakujących Warszawę. Uderzenie to okazało się zupełnym zaskoczeniem dla Tuchaczewskiego, zmuszając go do gwałtownego odwrotu⁵⁸. Naczelnny Wódz, J. Piłsudski, analizując rozwój natarcia, uznał, że należy zaangażować do dalszego pościgu również jednostki broniące Warszawy. W związku z tym 15. DP otrzymała rozkaz, aby 17 sierpnia rano o godzinie 7.00 uderzyć w kierunku

⁵⁵ *Bitwa warszawska...*, cz. I, s. 111, *Dowództwo Frontu Północnego. Meldunek sytuacyjny z dn. 14 VIII 1920, godz. 11.00*, s. 129, *Meldunek sytuacyjny Nr 297*, Dowództwo 1. Armii z 14 VIII 1920 r. godz. 7.00. Jako rezerwę 15. DP przekazano do rejonu Zakręt II baon kowieńskiego pułku i I baon 42. pp., s. 306. Tu stany jednostek 15. DP na 15 sierpnia; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 22.

⁵⁶ *Bitwa warszawska...*, cz. I, s. 132, *Rozkaz operacyjny*, Dowództwo 1. Armii z dnia 14 VIII 1920 r.; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 119.

⁵⁷ *Bitwa warszawska...*, cz. I, s. 218, *Meldunek sytuacyjny Nr 229*, Dowództwo 1. Armii z 15 VIII 1920 r. s. 356-357, *Meldunek sytuacyjny Nr 233*, Dowództwo 1. Armii z 16 VIII 1920 r., godz. 17.00; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 22.

⁵⁸ G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 108-115; N. D a v i e s, *Orzeł Biały...*, s. 247-248; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 126-137.

Mińska Mazowieckiego i z chwilą zajęcia tego miasta przejść w skład 4. Armii.

Dowództwo 1. Armii wydzieliło dwie grupy uderzeniowe: jedną dla wsparcia akcji 5. Armii w kierunku Serocka oraz grupę południową do uderzenia na Mińsk, na czele której stanął dowódca 15. DP generał Władysław Jung. Do tej ostatniej akcji przydzielono: grupę pancerną majora Nowickiego (3 pociągi pancerne, 5 sekcji czołgów), eskadrę lotniczą (10 samolotów) oraz oddziały wypadowe majora Wiktora Matczyńskiego. Grupa generała Junga miała uderzyć z linii: dworzec Miłosna-Królewskie Bagno, wzdłuż szosy, w kierunku Mińska.

Rano 17 sierpnia przez okopy 60 pp. przeszła grupa wypadowa. Do ruchu grupy dołączył 60. pp. i zajął Dębe Wielkie. Działania te powiązane były z natarciem od południa 14. DP na Mińsk. Do godziny 18.00 część oddziałów 15. DP osiągnęła linię Glinianka-Choszczówka na zachód od Mińska, a większość sił dywizji – linię: Dębe Wielkie-Olesin-Mrowiska-Długa Szlachecka. Nieprzyjaciel wycofywał się w kierunku północno-wschodnim. Przez stanowiska postoju 60. pp. przejeżdżał generał J. Haller, oceniający sytuację. Mińsk 17 sierpnia wieczorem zajęła 14. DP, a 15. DP weszła w skład 4. Armii⁵⁹.

Pościg

18 sierpnia Naczelne Dowództwo WP wydało rozkazy do pościgu za nieprzyjacielem. Front Środkowy był w dalszym ciągu pod osobistym dowództwem Naczelnego Wodza, podlegały mu 2., 3. i 4. Armia. W skład 4. Armii wchodziły: 16., 14. i 15. DP, XII BP, 32. pp. i 15. p.uł. Armia ta miała wzmocnić pościg w kierunku północnym, celem szybkiego sforsowania Bugu na odcinku Brok-Granne, zając Wysokie Mazowieckie i przypierać nieprzyjaciela ku granicy niemieckiej z tendencją obejścia go prawym skrzydłem.

W tych działaniach 15. DP nacierać powinna na lewym skrzydle 4. Armii, wzdłuż osi Stanisławów-Łochów-Brok-Wyszomierz-Zambrów. Dywizja miała wyruszyć 19 sierpnia o godzinie 4.00 ze Stanisławowa przez Krawcowiznę w rejon Łochów-Ogrodniki-Zieleniec, wysuwając przednią straż do Broku i jeden oddział do zabezpieczenia mostu pod Małkinią. Miejsce po-

⁵⁹ *Bitwa warszawska...*, cz. I, s. 287, *Rozmowa juzowa (telegraf Hughesa zwany juzem) przeprowadzona 16 VIII 1920 r., godz. 13.00* – rozmawiali J. Piłsudski i płk Julian Stachiewicz (szef Sztabu Kwatery Głównej Naczelnego Wodza), s. 302, *Rozkaz w sprawie uderzenia na Mińsk Mazowiecki*, Naczelne Dowództwo WP Sztab Generalny, Warszawa, z 16 VIII 1920 r., s. 360-361, *Rozkaz operacyjny*, Dowództwo 1. Armii, z 16 VIII 1920 r., s. 434, *Meldunek sytuacyjny wieczorny*, Dowództwo Frontu Północnego, z 17 VIII 1920 r., s. 439, *Rozkaz do Dowództwa 1. Armii w sprawie wykorzystania kawalerii (rozkaz gen. Hallera)*, M.[iejsc]e p.[ostoj]u 60 pp., z 17 VIII 1920 r., cz. II, s. 41, *Rozkaz operacyjny Nr 6*, Dowództwo 4. Armii, z 17 VIII 1920 r., godz. 21.00; B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 22.

stoju dowództwa dywizji wyznaczono w Łochowie⁶⁰. 18 sierpnia 60. pp. stacjonował w Stanisławowie. 19 sierpnia 15. DP prowadziła pościg w nakazanym kierunku. 20 sierpnia maszerujący na czele XXIX Brygady 56. pp. zajął po zaciętej walce około godziny 17.00 Ostrów Mazowiecką. Wkrótce wkroczył także bez przeszkód ze strony nieprzyjaciela 60. pp., gdzie nocował. Następnego dnia II batalion 60. pp. po zaciętej walce zdobył Komorowo oraz Stok. 22 sierpnia pułk bez walk przeszedł przez zdobyte już przez 61. pp. Śniadowo i wszedł wieczorem do zdobytej przez 59. pp. Łomży, gdzie koncentrowała się cała 15. DP. Jej zadaniem na następny dzień było przesunąć jedną brygadę w kierunku Kolna, a drugą w rejon Mały Płock-Stawiski z awangardami nad Pisą i odpowiednimi zabezpieczeniami od wschodu⁶¹.

23 sierpnia 15. DP po przełamaniu zaciętego oporu nieprzyjaciela na wzgórzach na północ od Kisielnicy i pod Kobylinem zajęła nakazane punkty. XXIX Brygada wraz z 60. pp. o godzinie 16.00 podeszły pod Kolno z zadaniem zamknięcia dróg i obserwacji rzeki Pisy. Oddziały XXX Brygady zajęły rejon Mały Płock-Stawiski⁶². Doszło do zaciętych walk pod Kolnem. Nieprzyjaciel, atakując z furją, chciał się przebić w kierunku Szczuczyna. 60. pp. odparł 9 ataków, przeszedłszy do kontrataku, wziął 900 jeńców: z 3. Korpusu Kawalerii, 4., 12., 18., 54. Dywizji Piechoty, w tym dowódcę dywizji, 10 armat, auta, kilkaset wozów taborowych z różnym materiałem wojennym i żywnością oraz dwa sztandary. Nieprzyjaciel cofał się większością oddziałów do granicy niemieckiej⁶³.

W tym rejonie 14. i 15. DP. oczyszczały i zabezpieczały teren, zatrzymując odpływ na wschód pozostałych oddziałów z 4. Armii sowieckiej i Korpusu Konnego Gaja, co zmusiło je do przekroczenia granicy z Niemcami i przejścia na teren Prus Wschodnich, gdzie złożyły broń. Zdobycz 60. pp. powiększyła się o kilkaset jeńców, 9 armat, 20 karabinów maszynowych, dużą ilość wozów, aparatów telefonicznych i innego sprzętu. 15. DP nie mając już przed sobą wroga, przeszła do dalszych zadań⁶⁴. W związku z zamie-

⁶⁰ *Bitwa warszawska...*, cz. II, s. 78-80, *Rozkaz przegrupowania do pościgu*, Naczelne Dowództwo WP, Warszawa, z 18 VIII 1920 r., s. 151-154, *Rozkaz operacyjny Nr 7*, Dowództwo 4. Armii, z 18 VIII 1920 r.

⁶¹ *Bitwa warszawska...*, cz. II, s. 300-301, *Meldunek sytuacyjny wieczorny z 20 VIII 1920 r.*, Dowództwo 4. Armii, s. 417-418, *Meldunek sytuacyjny wieczorny dodatkowy*, Dowództwo 4. Armii, z 22 VIII 1920 r., godz. 19.00; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 22.

⁶² *Bitwa warszawska...*, cz. II, s. 486, *Meldunek sytuacyjny wieczorny*, Dowództwo 4. Armii, z dnia 23 VIII 1920 r., godz. 19.00.

⁶³ *Bitwa warszawska...*, s. 552, *Meldunek sytuacyjny poranny z dnia 24 VIII 1920 r.*, godz. 3.00, Dowództwo 4. Armii, s. 553, *Meldunek sytuacyjny*, Dowództwo 4. Armii z 24 VIII 1920 r., godz. 18.00; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 22. Są rozbieżności co do ilości zdobytych sztandarów. B. Smoleń pisze, że 60. pp. zdobył kilka sztandarów, patrz przypis 54.

⁶⁴ *Album Dziesięciolecia...*, s. 69; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 23; G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 124-126; *Bitwa warszawska...*, cz. II, s. 742, *Komunikat o sytuacji materialnej Nr 141*, Naczelne Dowództwo WP,

rzonym przegrupowaniem 4. Armii zarządzono, aby 15. DP skoncentrowała się 27 sierpnia w rejonie Małego Płocka⁶⁵.

Bitwa nad Niemnem

Po zakończeniu pościgu zasadnicza część wojsk polskich znalazła się na północnym odcinku frontu, przy czym rozciągał się on z zachodu na wschód. Jednocześnie jego prawe skrzydło oraz tyły od strony wschodniej były praktycznie odkryte, gdyż osłaniała je tylko 3. DP Leg. rozmieszczona w okolicy Brześcia nad Bugiem. Stąd też najważniejszym zadaniem Naczelnego Dowództwa WP stało się przegrupowanie tych wojsk tak, aby ich front zwrócony był na wschód⁶⁶.

Oddziały Armii Czerwonej, którym udało się wymknąć z okrążenia oraz uniknąć pościgu, koncentrowały się w obszarze Grodna i Białowieży. Tuchaczewski dysponował solidną bazą nad Niemnem, gdzie jego wojska okopały się pod koniec sierpnia. Ich potencjał bojowy, wspomagany przez przybywające rezerwy, narastał szybko. 1 września stan jego wojsk wynosił już 113 000 ludzi i wzrastał⁶⁷.

27 sierpnia odbyło się w Belwederze posiedzenie Rady Obrony Państwa, na którym dyskutowano o zwycięskiej kampanii wojennej. Ustalono między innymi nowe warunki ewentualnego rozejmu (linia okopów niemieckich, rzeki Horyń-Zbrucz) i zażądano przeniesienia dalszych rokowań pokojowych z Mińska do Rygi⁶⁸. Naczelnny Wódz, planując kolejne operacje zaczepne, zaczął przemieszczać wielkie jednostki i oddziały na nową linię frontu. W wyniku tego 27 sierpnia wydał rozkaz ustalający nową strukturę organizacyjną sił na froncie.

4. Armia generała L. Skierskiego, znajdująca się w obszarze Łomży, została skierowana marszem i transportem kolejowym w okolicę Brześcia z ugrupowaniem na linii Bielsk Podlaski-Włodawa. W jej skład weszły 11., 14., 15. i 16. DP. Natomiast dywizje 2. Armii generała E. Śmigłego-Rydza (1. i 3. DP Leg., oraz 17., 19. i 21. DP, Dywizja Ochotnicza pułkownika Koca, a także IV BJ) przesunięto ku północy, do obszaru Białegostoku. Jednak, aby można było rozpocząć kolejne działania ofensywne, należało

---

Sztab Generalny z 28 VIII 1920 r. „Zdobycz wojenna i jeńcy. Za cały czas ofensywy (...) 15 dyw. piech. – 13 124 jeńców, 38 dział, 283 karab. maszynowe, 2 sztaby pułkowe, 2 sztaby brygady, 1 sztab dyw., 2 sztandary, 64 kuchnie pol.”. Brak rozbitcia zdobyczy na pułki, ale są tylko dwa sztandary.

⁶⁵ *Bitwa warszawska...*, s. 662, *Rozkaz operacyjny Nr 16*, Dowództwo 4. Armii z 26 VIII 1920 r., godz. 22.00.

⁶⁶ A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 161-163.

⁶⁷ N. D a v i e s, *Orzeł Biały...*, s. 282.

⁶⁸ G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 128.

wpierw usunąć z Suwalszczyzny oddziały armii Republiki Litewskiej, które znalazły się tam w okresie lipcowych niepowodzeń polskich⁶⁹.

Przegrupowanie sił polskich odbyło się w okresie do 10 września. 15. DP spod Kolna, rejon Małego Płocka, została skierowana do Łomży. Tutaj od 28 sierpnia do dyspozycji dywizji były trzy składy pociągów, którymi została przewieziona do miejscowości Łapy, a dalej przemaszerowała do Czeremchy, gdzie zluzowała oddziały 2. Armii w rejonie Kleszczele-Czeremcha od linii Bielsk Podlaski-Hajnówka (wyłącznie) do linii Bobrówka-Chlewiszcz-Podborze (obecnie Podburje)⁷⁰.

Rejon Czeremchy 15. Dywizja Piechoty osiągnęła 1 września 1920 roku. Dowództwo dywizji zajęło Kleszczele. XXIX BP rozlokowała się następująco: 59. pp. we wsi Czeremcha, 60. pp. obsadził tamtejszą stację kolejową na linii Białystok-Brześć. Dowództwo brygady ulokowano właśnie na stacji kolejowej. W tym rejonie był także III dywizjon 15. pułku artylerii polowej (III/15 pap)⁷¹. 3 września 15. DP otrzymała rozkaz zluzowania II Brygady Piechoty Litewsko-Białoruskiej, która znajdowała się na wschód od Czeremchy, 60. pp. zluzował grodzieński pułk strzelców (późniejszy 81. pp.), zajmując Podborze-Wierchowice-Chlewiszcz-Kunachowice-Kopyły. W tym rejonie pułk pozostał do 12 września bez styczności z nieprzyjacielem z wyjątkiem I batalionu, który został wysunięty do Kamieńca Litewskiego zajętego przez 3. DP Leg. 4 września nieprzyjaciel zaatakował Kamieniec Litewski, ale został odparty przez I batalion 60. pp. i 8. szwadron z 3. pułku strzelców konnych⁷².

Od 12 do 14 września 60. pp. maszerował przez Puszcę Białowieską przez Kamieniuki-Białowieżę-Masiewo i ugrupował się na jej północnym skraju w kierunku Wołkowyska. Nastąpiły kilkudniowe zacięte walki o opanowanie podstaw wyjściowych do natarcia na Wołkowysk, podczas których

⁶⁹ A. S m o l i ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 163-164.

⁷⁰ *Bitwa warszawska...*, cz. II, s. 692, *Rozkaz do przegrupowania*, Naczelne Dowództwo WP, Sztab Generalny, Warszawa z 27 VIII 1920 r., s. 716-718, *Rozkaz operacyjny Nr 18*, Dowództwo 4. Armii z 27 VIII 1920 r.

⁷¹ *Bitwa Niemeńska 29 VIII – 18 X 1920. Dokumenty operacyjne*, pod red. M. Tarczyńskiego, Warszawa 1998, cz. I, s. 30, *Dowództwo 4 armii. Dziennik wojenny za czas od 15 VIII do 31 X 1920 r.*, s. 62-64, *Rozkaz operacyjny Nr 19*, Dowództwo 4. Armii z 31 VIII 1920 r. o objęciu 1 września o godz. 18.00 dowodzenia nad odcinkiem na linii Hajnówka (wyłącznie)-Brześć-Włodawa (włącznie), s. 93, *Meldunek sytuacyjny popołudniowy godz. 18.00*, Dowództwo 4. Armii z 2 IX, informujący, że 15. DP zajęła nakazany rejon i podana dyslokacja jednostek. Na północ od Kleszczeli, w rejonie wsi Suchowolce XXX BP (61. i 62. pp.); G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 128-130.

⁷² *Bitwa Niemeńska...*, cz. I, s. 113, *Meldunek sytuacyjny wieczorny*, Dowództwo 2. Armii z 3 IX 1920 r., s. 147, *Rozkaz operacyjny Nr 21*, Dowództwo 4. Armii z 4 IX 1920 r., dotyczy wysunięcia jednego batalionu do Kamieńca Litewskiego, s. 170, *Komunikat operacyjny z Frontu Wschodniego*, Naczelne Dowództwo WP, Warszawa, 5 IX 1920 r., informacja o bitwie batalionu 60. pp. pod Kamieńcem Litewskim, s. 227, *Meldunek sytuacyjny wieczorny*, Dowództwo 4. Armii z 8 IX 1920 r.; B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 23-24.

poszczególne miejscowości przechodziły z rąk do rąk. 18 września pułk obsadził linię Juszkiewicze-Jatwiesk. Ostatecznie 22 września znalazł się na stanowiskach wyjściowych na południowy-wschód od toru kolejowego Świsłocz-Wołkowysk, na linii Łaszczewice-Sokolniki-Szurycze. Była to wstępna faza przygotowań do bitwy nad Niemnem. Stan bojowy 60. pp. wynosił: 14 oficerów, 1 120 żołnierzy i 50 karabinów maszynowych⁷³.

Na odcinku północnym i środkowym powstała nowa linia frontu polsko-sowieckiego, który przebiegał na zachód od Grodna, koło Kuźnicy, wzdłuż Świsłoczy przez Białowieżę-Kamieniec Litewski-Żabiankę i na wschód od Bugu do Opalina (obecnie Wysznówka) i dalej na Tyszowce. Opracowany przez J. Piłsudskiego plan działań zmierzał do zajęcia okupowanych przez Armię Czerwoną terenów Litwy, między innymi Grodna. Główne zadanie przypadło 2. Armii generała E. Śmigłego-Rydza i północnej grupie manewrowej wydzielonej z 1. DP Leg., 1. DP Lit.-Biał., 2. BJ i 4. BJ. Grupa manewrowa miała najpierw uderzyć pod Sejnamy na wojska litewskie, przełamać ich pozycje, wyjść błyskawicznie nad Niemien i uchwycić przeprawę pod Druskiennikami, a potem podążyć do Lidy. Pozostałe związki taktyczne 2. Armii miały działać czołowo od zachodu. Równocześnie formacje 4. Armii generała L. Skierskiego miały nacierać na Wołkowysk⁷⁴.

23 września, o godzinie 6.00, po silnym przygotowaniu artyleryjskim zaczęło się zasadnicze uderzenie. Grupa generała Władysława Junga (XXX BP z 15. DP, IV BP z 2. DP i 18. p.uł.) zaatakowała Wołkowysk. 60. pp. był w grupie pułkownika Stanisława Wrzalińskiego (XXIX BP, 16. p.uł., I i II/15. pap.), która miała osłaniać od strony wschodniej natarcie XXX BP i współdziałać w zajęciu Wołkowyska. O godzinie 8.00 do ataku w dwóch kolumnach ruszył 60. pp. i po zaciętej walce opanował Nowe Sioło, Świecie, Polujankę, sforsował rzekę Roś i wieczorem wszedł do zdobytego już Wołkowyska, prowadząc kilkuset jeńców i 15 zdobytych cekaemów. Pułk zajął stanowiska obronne, obsadzając: I batalion – cegielnię i folwark, II i III batalion – Jasionowice-Masiuki⁷⁵. Nad ranem 24 września nieprzyjaciel przeszedł do przeciwuderzeń na Wołkowysk i Izabelin broniony przez 59. pp. Wszystkie ataki zostały odparte. W godzinach popołudniowych jednak do walki weszła cała 27. DS ze składu 15. Armii. Rosjanie odbili Wołkowysk i wyparli

⁷³ *Bitwa Niemeńska...*, s. 323-324, *Rozkaz operacyjny Nr 27*, Dowództwo 4. Armii z 11 IX 1920 r., dotyczy przesunięcia 4. Armii na północ (15. DP na Białowieżę), s. 405, *Stan liczebny 4-ej Armii na froncie z dnia 15 IX 1920 r.* Stan wyżywienia 60. pp. wynosił: 21 oficerów, 2 026 żołnierzy 58 koni wierzchowych i juczych oraz 487 koni taborowych, s. 499, *Meldunek sytuacyjny wieczorny*, Dowództwo 4. Armii z 18 IX 1920 r.; B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 24.

⁷⁴ G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 139-141; A. S m o l i ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 143 i 166.

⁷⁵ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, Warszawa 1999, s. 135, *Dziennik wojenny za czas od 15 VIII do 31 X 1920 r.*; B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 24.

59. pp. z Izabelina. Zagrożony otoczeniem 60. pp. wycofał się na linię rzeki Roś i obsadził ją od folwarku Choćkowce do Sidorki⁷⁶.

Korzystny przełom w działaniach polskich nad Niemnem nastąpił 25 września na skutek aktywnego wystąpienia jazdy 4. Armii w kierunku Zelwy (23 km na wschód od Wołkowyska). Nieprzyjaciel rozpoczął odwrót z rejonu Wołkowyska w kierunku wschodnim i północno-wschodnim. Równocześnie, pod naporem 14. i 11. DP, wycofały się sowieckie 48., 17. i 55. Dywizje Strzelców. Grupa gen. Junga napierając na ustępującego przeciwnika, odzyskała Wołkowysk. W efekcie tego 3. DP Leg., utrzymując styczność z wrogiem, dotarła do Zaniemeńska (obecnie część miejscowości Mosty). Natomiast w nocy z 25 na 26 września wspólny wysiłek Dywizji Ochotniczej oraz 21. DP doprowadził do zajęcia Grodna. Następnego dnia działania ofensywne przeprowadzono na całym froncie. Grupa Skrzydłowa 2. Armii (1. DP Leg., 1. DL-Biał. oraz 2. i 4. BJ) uderzyła na flankę wycofującej się spod Grodna 3. Armii sowieckiej. W tym czasie pozostałe oddziały 2. Armii sforsowały Niemen, dążąc do jak najszybszego nawiązania styczności z Grupą Skrzydłową, która miała częścią sił (1. DP Leg. i 4. BJ) opanować Lidę⁷⁷.

W tym czasie 15. DP przeszła do pościgu, a 60. pp. maszerował jako szpica czołowa, oczyszczając i zabezpieczając teren, albo przechodził do odwodu. Pułk maszerował przez Jasionowice-Zelwę-Słonim-Drewne-Mołczadź-Horodyszczę⁷⁸.

2 października Rosjanie próbowali stawić opór na linii dawnych okopów niemieckich. XXIX BP w ciężkiej czterogodzinnej walce forsowała okopy, a 60. pp. atakował dwukrotnie. Dopiero po półtoragodzinnym przygotowaniu artyleryjskim udało się piechocie ponownie wdrzeć na pierwszą linię okopów. Natarcie I i III batalionu 60. pp. wsparte było celnym ogniem 7. baterii 15. pap. Bohaterska szarża 1. i 4. szwadronu 18. p.uł. na cztery rzędy drutów wyrzuciła bolszewików z drugiej linii okopów. O godzinie 14.00 60. pp. osiągnął linię wzgórz na zachód od Połoneczki, gdzie toczyła się dalsza walka. Po odrzuceniu nieprzyjaciela XXIX BP natrafiła pod miejscowością Iszkołdź na cofającą się kolumnę sowieckiej 8. DS. Rozbiwszy ją, wysłała za cofającym się w kierunku Stołpców nieprzyjacielem, 18. p.uł. 59. pp. wspólnie z 215. p.uł. zajęły Mir. Natomiast 60. pp. po odrzuceniu nieprzyja-

⁷⁶ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 185, *Dziennik wojenny za czas od 15 VIII do 31 X 1920 r.* Informacja o wycofaniu 24 września Grupy gen. Junga z Wołkowyska o 5-12 km na zachód (na linię Szydłowicze-Mścibów-Werdomicze), s. 220, *Meldunek sytuacyjny poranny*, Dowództwo 4. Armii z 25 IX 1920 r. Straty 15. DP we wczorajszych walkach wynoszą 300 zabitych i rannych i 4 działa; B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 24-25.

⁷⁷ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 229, *Rozkaz operacyjny nr 38*, Dowództwo 4. Armii z 25 IX 1920 r. godz. 17.00; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 168-171.

⁷⁸ B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 25.

ciela pod Połoneczką zajął Iszkoldź i w dalszym pościgu współdziałał z 18. p.uł. w kierunku miejscowości Mir⁷⁹.

5 października wszystkie oddziały 15. DP przebyły w rejon Stołpce-Mir, zlużowały Grupę „Mir” (1. DPLeg., 2. i 4. BJ) i zajęły przeprawy na Niemnie. Zgodnie z rozkazem dowództwa 4. Armii z 7 października, Grupa generała Junga (15. DP, 215. p.uł., i 18. p.uł.) ubezpieczała rejon na wschód od Nowogródka, wysuwając wydzielony oddział (215. p.uł., batalion piechoty i jedną baterię połową) do Niechniewicz w celu nawiązania łączności z oddziałami 2. DP Leg. w rejonie miejscowości Bohdanów (linia kolejowa Lida-Mołodeczno) i osłony linii Niemna⁸⁰.

Dowództwo 4. Armii zdecydowało, aby wysunąć 14. i 15. DP na linię Kojdanów (obecnie Dzierżyńsk). Grupa generała Junga (15. DP i 215. p.uł.) przesunęła się w rejon: Żuków (obecnie Żuki)-Żukowy Borek-Zasule (obecnie Zasullye). 9 października 18. p.uł. przeszedł do Nieświeża do dyspozycji Grupy pułkownika Kazimierza Ładosia (11. i 16. DP)⁸¹. Rozkaz Nr 49 dowództwa 4. Armii nakazywał 15. DP zajęcie 10 października linii Kojdanów-Starzynki, a w następnych dniach, w miarę posuwania się na północ Grupy „Mir” (z 2. Armii), podążanie za nią lewym skrzydłem Grupy generała Junga w celu osiągnięcia rejonu Raków-Narejki-Nowosiółki. XXIX BP miała wyruszyć jak najwcześniej z rejonu Żukowy Borek-Zasule. Boczna kolumna zaś przez Zasule-Rubieżewicz⁸². 10 października ze szpitala powrócił podpułkownik B. Śliwiński i objął ponownie dowództwo 60. pp. Następnego dnia pułk przeszedł przez Zasule do Rubieżewicz. Tego dnia w godzinach popołudniowych w brawurowym ataku oddziały 15. i 14. DP zajęły powtórnie Kojdanów⁸³.

12 października XXX BP i 15. DP osiągnęły linię Penina-Nowosiółki. Za nimi postępowała XXIX Brygada. Dowództwo 4. Armii rozkazało, aby Grupa generała Junga prawym swoim skrzydłem trwała wspólnie z 14. DP na linii rzeki Uszy, natomiast lewym skrzydłem z miejscowości Naliboki osią-

⁷⁹ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 521, *Meldunek sytuacyjny wieczorny*, Dowództwo 15. DP z 2 X 1920, godz. 17.15 (straty 60 pp. i 18 p.uł. znaczne), s. 546-547, *Meldunek sytuacyjny południowy*, Dowództwo 4. Armii z 3 X 1920 r., godz. 12.00.

⁸⁰ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 618, *Komunikat operacyjny z frontu wschodniego*, Naczelne Dowództwo WP z 5 X 1920 r., s. 642-644, *Rozkaz operacyjny Nr 47*, Dowództwo 4. Armii z 7 X 1920 r.

⁸¹ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 694-695, *Rozkaz operacyjny Nr 48*, Dowództwo 4. Armii z 8 X 1920 r., s. 773, *Meldunek sytuacyjny wieczorny*, Dowództwo 4. Armii, z 11 X 1920 r., godz. 20.00 (Kojdanów 11 X zajęła 14. DP, ale pod naporem nieprzyjaciela wycofała się około południa).

⁸² *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 728-729, *Rozkaz operacyjny Nr 49*, Dowództwo 4. Armii z 9 X 1920 r.; A. S m o l i Ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 174-175.

⁸³ B. S m o l e Ń, *Zarys historii...*, s. 25; E. Ś l i w i Ń s k i, *Śliwiński Bernard Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Powstania...*, s. 363.

gnęła rejon miejscowości Raków i trzymała silne rezerwy w rejonie miejscowości Wołma. Do Wołmy doszedł 60. pp.⁸⁴.

Od 21 września trwały w Rydze polsko-sowieckie rokowania pokojowe. 12 października po trudnych rozmowach podpisano umowę o preleminariach pokojowych i rozejmie. Rozejm wszedł w życie nocą z 18 na 19 października 1920 roku. Linia demarkacyjna biegła od Dyneburga – na zachód od Mińska, dalej przez Słuck-Olewska-Chmielnik-Dereżnicę. Oddziały polskie na odcinku poleskim i wołyńskim frontu musiały się wycofać na zachód, a na Wileńszczyźnie przesunęły się na wschód nad rzekę Dźwinę⁸⁵.

15 października 15. DP stanęła na rzece Ratomce (15 km na zachód od Mińska). Nieprzyjaciel stawiał silny opór, przechodząc miejscami do kontrataków. Dowództwo 4. Armii w celu osiągnięcia linii rozejmowej rozkazało 15. DP umieścić jeden pułk piechoty w rejonie Raków, jedną brygadę piechoty w rejonie Wołma i jeden pułk piechoty w rejonie Rubieżewicz-Starzynki. Dowództwo dywizji miało być w Wołmie⁸⁶. Dowództwo XXIX BP zajęło folwark Stary Raków, 59. pp. – rejon od Radoszkoicz do Narejki, a 60. pp. znajdował się od 18 października w rejonie Raków-Wychonice (obecnie Wygonichi)-Dubacze, gdzie do 21 listopada ubezpieczał oddziały dywizyjne na różnych odcinkach⁸⁷.

22 listopada 60. pp. dostał rozkaz przejścia do Miru, a następnie do miejscowości Horodziej koło Nieświeża. Tutaj 12 grudnia 1920 roku załadował się na transport kolejowy i odjechał do garnizonu w Ostrowie Wielkopolskim i w Pleszewie (II batalion)⁸⁸.

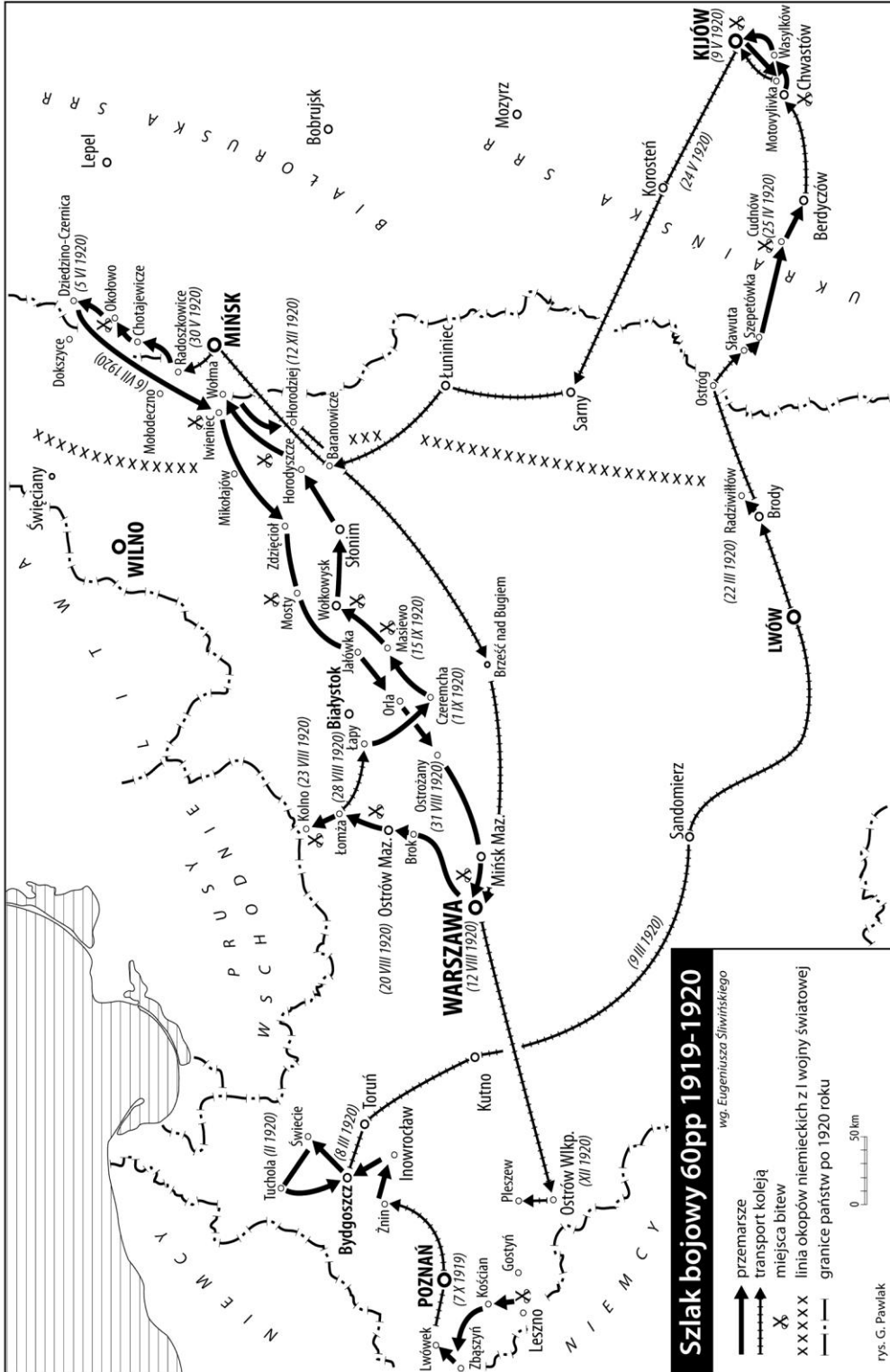
⁸⁴ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 797-799, *Rozkaz operacyjny Nr 51*, Dowództwo 4. Armii z 12 X 1920 r.; B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 25.

⁸⁵ G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, M. W r z o s e k, *Wojna polsko-bolszewicka...*, t. II, s. 140-141 oraz 151-154; A. S m o l i ń s k i, *Działania zbrojne...*, s. 178-180; N. D a v i e s, *Orzeł Biały...*, s. 287-288.

⁸⁶ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 857, *Dziennik wojenny za czas od 15 VIII do 31 X 1920 r.*, Dowództwo 4. Armii. Sytuacja 15 października, s. 862-863, *Rozkaz operacyjny Nr 55*, Dowództwo 4. Armii z 15 X 1920, godz. 21.00.

⁸⁷ *Bitwa Niemeńska...*, cz. II, s. 922-923, *Meldunek sytuacyjny wieczorny*, Dowództwo 4. Armii z 18 X 1920 r., godz. 20.00; B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 25.

⁸⁸ B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 25.

Bilans walk pułku

W trakcie działań wojennych 60. pułk piechoty, wywodzący się z powstańczej Grupy „Leszno”, stracił 9 oficerów i 337 szeregowych. 31 oficerów i szeregowych, w tym podpułkownik Bernard Śliwiński, odznaczonych zostało Orderem Virtuti Militari 5 klasy, a Krzyżem Walecznych otrzymało: 12 oficerów, 4 chorążych, 130 podoficerów i 146 szeregowców. Pułk w ciągu tych kilku miesięcy walk zdobył wiele materiału wojennego, którym uzupełniał także własne braki, ogółem było to: 20 armat, 80 karabinów maszynowych, 2 samochody, 37 wozów wojskowych, 12 kuchen polowych, 7 lokomotyw, 200 wagonów, 850 koni, 400 siodła oraz wziął do niewoli kilka tysięcy jeńców⁸⁹.

Dowódcy 60. pułku piechoty podczas wojny 1919-1920

- podpułkownik doktor Bernard Stanisław Śliwiński (urodzony 5 lipca 1883 roku w Poniecu) – od 6 stycznia 1919 roku do 17 lipca 1920 roku, ponownie – od 10 października 1920 do 1920/1921.
- kapitan Franciszek Szyszka (urodzony 30 listopada 1884 roku w Donatowie, powiat kościański) – od 18 lipca do 31 lipca 1920 roku.
- pułkownik Maksymilian Ferdynand Hoborski (urodzony 21 maja 1880 roku) – od 7 sierpnia do 7 października 1920 roku.

Lista⁹⁰ 31. odznaczonych Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari V klasy

- kapral Andrzej Bauza (urodzony 5 września 1896 roku w Palmierowie, powiat szubiński).
- podporucznik Roman Garbarczyk.

⁸⁹ Tamże, s. 25-31. Tu imienny wykaz poległych i odznaczonych Orderem VM. Zdobyć była używana głównie do uzupełnienia braków w pułku, zwłaszcza w pierwszych miesiącach walk; Z. J a g o d z i ń s k i, *60 Pułk Piechoty Wielkopolskiej...*, s. 61-66. Autor wykazuje 338 poległych szeregowców; B. P o l a k, *Dowódca Grupy „Leszno” ppłk dr Bernard Śliwiński (1883-1941)*, Leszno 2018, s. 65-66. Autor mylnie podaje ogólną liczbę (276) odznaczonych Krzyżem Walecznych – powinno być 292.

⁹⁰ B. S m o l e ń, *Zarys historii...*, s. 31. Autor wymienia kaprala o nazwisku Ignacy Wujcik; G. Ł u k o m s k i, B. P o l a k, A. S u c h e t z, *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914-1945*, Koszalin 1997. W wykazie nie ma nazwiska Wujcik jest Wujczak Ignacy, kpr. – nr krzyża 4762; *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Słownik biograficzny. T. II (1914-1921)*, red. B. Polak, cz. 1, Koszalin 1991, cz. 2, Koszalin 1993, cz. 3, Leszno-Tarnobrzeg 2006; *Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919*, red. B. Polak, t. II, III i VIII, Poznań 2006-2011.

- starszy szeregowy Tomasz Grześkowiak.
- podporucznik Felicjan Jabłoński.
- kapral Jan Kaczor.
- kapral Maciej Kamieniarz.
- chorąży Michał Kaźmierczak (urodzony 10 września 1884 roku w Śmiłowie koło Ponieca – zmarł 20 stycznia 1960 roku w Poniecu).
- plutonowy Stanisław Kędziora (urodzony w Krobi 9 października 1894 roku – poległ 29 lipca 1920 roku pod miejscowością Orla koło Bielska Podlaskiego).
- podporucznik Bronisław Kirchner (urodzony 17 stycznia 1885 roku w Poznaniu – zmarł w Poznaniu).
- chorąży Ludwik Konarski.
- starszy sierżant Józef Krol.
- starszy sierżant Jan Landzwojczak [Landzwójczak] (urodzony w 1893 roku w Białczu Starym koło Kościana – zmarł 4 maja 1979 roku w Poznaniu).
- plutonowy Waław Lepkowicz.
- chorąży Jan Machowski (urodzony 26 maja 1896 roku w Rokosowie – zmarł 21 listopada 1972 roku w Poniecu).
- podporucznik Stefan May (urodzony w Kościanie 30 sierpnia 1890 roku – zmordowany w Katyniu w 1940 roku).
- podporucznik Kazimierz Nowoświecki.
- podporucznik Mieczysław Olenderczyk.
- szeregowy Józef Pawlik.
- podporucznik Stanisław Sikora (urodzony 20 sierpnia 1896 roku w Sierakowie, powiat kościański – zmarł z ran w szpitalu w Poznaniu 8 grudnia 1920 roku).
- podporucznik Leon Schulz.
- szeregowy Wincenty Skrzypczak.
- kapral Stefan Stelmach.
- plutonowy Stanisław Szwarz.
- kapitan Franciszek Szyszka (urodzony 30 listopada 1888 roku w Donatowie, powiat kościański – zmarł 4 kwietnia 1940 roku w Częstochowie).
- podpułkownik Bernard Śliwiński (urodzony 5 lipca 1883 roku w Poniecu – zmarł 18 grudnia 1941 roku w obozie jenieckim w Neubrandenburg).
- porucznik Paweł Thomas (urodzony 25 września 1891 roku w Walentynowie, powiat wyrzyski – zmarł w Bydgoszczy).
- sierżant Józef Walczak (urodzony 15 marca 1890 roku w powiecie jarościńskim).
- podporucznik Wawrzyn Wozignój (urodzony 6 sierpnia 1892 roku).

- porucznik Józef Wróblewski (urodzony 25 października 1879 roku w Sarbinowie, powiat gostyński – zmarł 13 lipca 1920 roku na czerwonkę).
- kapral Ignacy Wujczak.
- podporucznik Albin Zenker.

